

Anerkennung der DDR

*Der Spiegel over de erkenningskwestie van de Duitse Democratische
Republiek*

Syrinx Fakkeldij
3348504
OSIII Van Chroesjtsjov tot Gorbatsjov
13 mei 2011
A. Langeveld

Inhoudsopgave

INLEIDING	3
DE AANLOOP NAAR HET GRUNDLAGEVERTRAG	5
ONDERHANDELEN MET HET OOSTEN	12
<i>Diplomatieke betrekkingen</i>	12
<i>CDU/CSU en de FDP</i>	15
BERLIJN.....	18
<i>'Junktin'</i>	18
<i>Harde oppositie en twijfelende coalitie</i>	22
KONSTRUKTIVES MIBTRAUENSVOTUM.....	26
<i>Diplomatieke betrekkingen</i>	26
<i>Overlopers en spionage</i>	27
<i>Konstruktives mißtrauensvotum en de ratificatie</i>	31
CONCLUSIE.....	35
LITERATUURLIJST.....	38
<i>Literatuur</i>	38
<i>Bronnen</i>	38
<i>Overige</i>	40

Inleiding

In 1973 ratificeerde de Bondsdag, in het kader van de *Ostpolitik* van bondskanselier Willy Brandt, het *Vertrag über der Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik*¹ waarin de Bondsrepubliek de DDR staatsrechterlijk erkende. De onderhandelingen tussen de DDR en de Bondsrepubliek verliepen echter niet zonder slag of stoot. De DDR was namelijk een lastige onderhandelaarpartner omdat Ulbricht volkenrechterlijk erkend wilde worden. Maar de Bondsrepubliek kon de DDR alleen staatsrechterlijk erkennen door de *Alleinvertretungsanspruch* van West-Duitsland. Toch wilde Ulbricht per se de volkenrechterlijke erkenning en stelde zich daarom niet coöperatief op. Het duurde dan ook drie jaar voordat beide Duitse staten met elkaar overeen kwamen.

De Bondsrepubliek kon echter niet zomaar met de DDR onderhandelen. Daarvoor moest eerst een overeenkomst gesloten worden met de Sovjet-Unie over de status quo in Europa. Daarbij hoorde ook de erkenning van de Oder-Neisse grens van Polen. Ook deze onderhandelingen gingen niet van een leien dakje. De onderhandelingen werden namelijk afhankelijk gemaakt van de positie van West-Berlijn. Niet de Bondsrepubliek, maar de Grote Vier gingen over West-Berlijn en zij moesten met elkaar overeen komen over de status van Berlijn. In al deze onderhandelingen vervulde de Berlijnkwestie in feite een sleutelrol. Onderhandelen met de DDR over de erkenning kon pas gebeuren nadat de status van Berlijn verzekerd was en de verdragen met de Sovjet-Unie en Polen ondertekend en geratificeerd werden.

Het ratificatieproces van de verdragen van Moskou en Warschau en de *Ostpolitik* stuitte echter op groot verzet in de Bondsrepubliek. De combinatiepartij van de *Christlich-Demokratische Union* (CDU) en *Christlich-Soziale Union* (CSU) waren tegen de koers van de regering-Brandt en probeerden de *Ostpolitik* te verhinderen. Ook in de coalitie van de *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (SPD) en de *Freie Demokratische Partei* (FDP) waren er twijfels gerezen over de *Ostpolitik*. Het CDU/CSU greep dat met beide handen aan en probeerde de twijfelaars uit de coalitie naar de oppositie over te laten lopen. Hierdoor kwam de meerderheid van de regering in het geding en konden de christendemocraten een *konstruktives mißtrauensvotum* indienen in 1972. Dit terwijl de West-Duitse bevolking achter de *Ostpolitik* van Brandt stond. Bovendien genoot Brandt op het internationale toneel veel aanzien omdat hij met zijn politiek de *détente* in Europa vergrootte.

---

¹ Stefan Wolle, *Die heile Welt der Diktatur. Alltag und Herrschaft in der DDR 1971-1989* (Bonn 1999) 59-60.

De vraag is waarom het CDU/CSU zo tegen de *Ostpolitik* en de onderhandelingen met de DDR was. In de secundaire literatuur gaat het vooral over de Duits-Duitse onderhandeling over de erkenning van de DDR. Daarin wordt de kritiek van het CDU/CSU wel aangestipt, maar gaat de secundaire literatuur er niet uitgebreid op in. Daarnaast kan ook afgevraagd worden hoe in het binnenland tegen de *Ostpolitik* en de Duits-Duitse toenadering aan gekeken werd. Hierom wordt in deze scriptie gekeken hoe *Der Spiegel, das deutsche Nachrichtenmagazin*, een weekblad van kwaliteit, schreef over de Duits-Duitse onderhandelingen van de erkenning van de DDR in de periode van 1970 tot 1972. In deze periode waren de onderhandelingen in volle gang, evenals de oppositie ertegen. Hierbij wordt gekeken of er een verschil is met de historiografie en de journalistieke verslaggeving over de onderhandelingen.

In het eerste deel van deze scriptie wordt gekeken naar het beeld dat de secundaire literatuur schetst over de Duits-Duitse onderhandelingen. In het tweede deel wordt gekeken hoe *Der Spiegel* schreef over zowel de diplomatieke betrekkingen met het Oosten als de oppositie die tegen de *Ostpolitik* was. In deze scheiding tussen internationale betrekkingen en binnenlands verzet wordt eerst gekeken naar de onderhandelingen van de Bondsrepubliek met de Sovjet-Unie en Polen en wat de oppositie daarvan vond. Vervolgens wordt de Berlijnkwestie behandeld en waarom het CDU/CSU daar niet tevreden over was. Ten slotte komt de ratificatie van de verdragen aan bod, waarbij de oppositie probeerde de regering ten val te brengen om de ratificatie te voorkomen. In de conclusie wordt gekeken of er een verschil is op te merken tussen de secundaire literatuur en de journalistieke verslaggeving van *Der Spiegel* over de onderhandelingen met de Sovjet-Unie, Polen en de DDR, alsook de kwestie Berlijn.

De aanloop naar het Grundlagovertrag

Voordat Willy Brandt bondskanselier werd in 1970, was hij eerst de vice-kanselier en minister van Buitenlandse Zaken in de zogenoemde *Große Koalition* Kiesinger-Brandt in de periode 1966-1969. Het was een coalitie van de CDU, samen met de SPD. In deze ambtsbekleding probeerde Brandt al een *Ostpolitik* te voeren waarin hij meer toenadering wilde tot het Oosten. Hij wilde ook de stagnerende buitenlandse politiek verbeteren, maar hij moest wel rekening houden met de zogenoemde *Hallstein Doktrine*. Vernoemd naar voormalig minister van Buitenlandse Zaken Walter Hallstein, had deze doctrine het doel om de DDR in een internationaal isolement te houden. Wanneer een land diplomatieke betrekkingen aanging met de DDR, kon deze rekenen op een breuk met Bonn.²

Om toch goede betrekkingen met Oost-Europa te verkrijgen, probeerde Brandt in 1967 betrekkingen aan te knopen met andere Oost-Europese staten. Maar Moskou liet dat niet zomaar toe en wist de *Hallstein Doktrine* om te keren in een *Ulbricht*-doctrine. Dit hield in dat de Bondsrepubliek alleen betrekkingen aan mocht gaan met socialistische landen als ze de DDR zou erkennen. Egon Bahr, Brandt's naaste adviseur, formuleerde hierop een nieuw concept: *Wandel durch Annäherung*. Met dit concept probeerde Brandt niet met de DDR of de andere Oost-Europese landen betrekkingen aan te gaan, maar rechtstreeks met de Sovjet-Unie zelf. Brandt en Bahr hadden door dat onderhandelen via Moskou moest gebeuren, wilden ze de betrekkingen met andere satellietstaten aangaan.³

De Duits-Duitse onderhandelingen verliepen stroef omdat beide Duitslanden verschillende doelstellingen nastreefden in de Duits-Duitse betrekkingen. Beide landen sloten elkaar uit door een onmogelijk eisenpakket. De Duitse Democratische Republiek had een sterke wens, waar vooral Walter Ulbricht zich sterk voor maakte, om volkenrechtelijk erkend te worden door de internationale gemeenschap, en vooral door de Bondsrepubliek. Maar West-Duitsland kon de DDR niet volkenrechtelijk erkennen door hun *Alleinvertretungsanspruch*, waarin West-Duitsland claimde als de enige legitieme Duitse regering te kunnen optreden en ook de opvolger was van eerdere Duitse regeringen.⁴ Als de Bondsrepubliek de DDR volkenrechtelijk zou erkennen, dan zou West-Duitsland in feite toegeven dat het niet de ware opvolger was van het Derde Rijk. Daarnaast zou

---

² Ruud van Dijk, 'Konrad Adenauer. West-Duitser', in: Frits Boterman en Willem Melching, *Het wonder Bondsrepubliek in twintig portretten* (Amsterdam 2009) 29.

³ Willem Melching, *Van het socialisme en de dingen die voorbij gaan. Een geschiedenis van de DDR* (Amsterdam 2004) 146.

volkenrechterlijke erkenning voor de BRD betekenen dat ze de speciale band met West-Berlijn zouden moeten opgeven. Wel kon de Bondsrepubliek de DDR staatsrechterlijk erkennen. Dit zou onder meer inhouden dat Oost-Duitsland voor de BRD geen buitenland kon zijn. Maar dit wilde Ulbricht niet, waardoor tot 1969 de Duits-Duitse onderhandelingen in een patstelling zaten.⁵

De Sovjet-Unie doorbrak deze patstelling in 1969 door aan de Bondsrepubliek te kennen te geven dat ze de DDR niet volkenrechterlijk hoefden te erkennen. Moskou kreeg door dat Ulbricht de *détente* in gevaar bracht door harde eisen te stellen over de erkenning van de DDR. De Sovjet-Unie zou juist gebaat zijn bij handelsverdragen met de Bondsrepubliek, maar daarvoor moest de DDR Moskou niet in de weg zitten. Leonid Brezjnev had Bahr laten weten dat volledige erkenning niet nodig was.⁶

In 1969 waren er verkiezingen in de Bondsrepubliek en in de nieuwe regering werd Brandt bondskanselier en Walter Scheel vice-kanselier in een coalitie met de SPD en de FDP. In de regeringsverklaring gaf Brandt aan dat er sprake was van *Zwei Staaten in Deutschland*. De *Nation* was weliswaar verdeeld over de twee afzonderlijke staten, maar de natie zelf was ondeelbaar.

*“Die Nation gründet sich auf das fortdauernde Zusammengehörigkeitsgefühl der Menschen eines Volkes. [...] Niemand kann leugnen, daß es in diesem Sinne eine deutsche Nation gibt und geben wird, so weit wir vorausdenken vermögen.”*⁷

Hiermee probeerde Brandt aan te geven dat de Bondsrepubliek de DDR wel wilde erkennen, maar dat het niet volkenrechterlijk kon. De onderhandelingen gingen echter wel via Moskou. In ruil voor een verdrag met Bonn zou Moskou druk uitoefenen op de andere satellietstaten om verdragen af te sluiten met de Bondsrepubliek.⁸ Zowel de Bondsrepubliek als Moskou hadden beide voordeel bij onderlinge betrekkingen. Omdat een andersoortige erkenning dan volkenrechterlijke erkenning van de DDR uitgesloten was door het onwrikbare standpunt van Ulbricht, had de Bondsrepubliek de Sovjet-Unie nodig om de betrekkingen en erkenning rond te krijgen.⁹

---

⁴ van Dijk, ‘Konrad Adenauer’, 28.

⁵ Melching, *Van het socialisme en de dingen die voorbij gaan*, 146-147.

⁶ *Ibidem*, 146.

⁷ ‘Zukunft verrammeln’, *Der Spiegel. Das deutsche Nachrichten-magazin* 8 (1970), 46.

⁸ Melching, 147.

⁹ *Ibidem*, 147.

In 1970 reist Bahr af naar Moskou om te onderhandelen over een verdrag dat de basis moest vormen voor de nieuwe verhoudingen in Europa. Deze onderhandeling leidde tot het Verdrag van Moskou dat in augustus 1970 werd ondertekend. Bahr en Brandt onderhandelden ook met Polen en dat zou leiden tot de ondertekening van het Warschau-verdrag in december 1970. Hierin gaf Brandt te kennen wel de Oder-Neisse grens te willen erkennen, maar slechts tijdelijk omdat het constitutioneel gezien onmogelijk viel te rijmen met de West-Duitse grondwet. Die ging uit van de grenzen voor 1936. De erkenning de facto zou dus tijdelijk zijn. Bij een eventuele Duitse hereniging zou opnieuw onderhandeld moeten worden over de grenzen.¹⁰

Ondertussen werd Ulbricht steeds meer eigengereid en handelde buiten de Sovjet-Unie om. Hij bracht de *détente* in gevaar door uit het niets een ontwerpverdrag voor te leggen aan de president van West-Duitsland Gustav Heinemann waarin Ulbricht eiste dat de Bondsrepubliek de DDR volkenrechtelijk zou erkennen. Deze onderneming bracht alle onderhandelingen tussen de Bondsrepubliek en de Sovjet-Unie in gevaar. Het bracht eigenlijk ook de hele delicate toenadering van West-Duitsland richting het Oosten in gevaar. De Bondsrepubliek kon immers niet op de eis ingaan. Zou West-Duitsland met dit ontwerpverdrag weigeren de DDR te erkennen, dan was de hele *Ostpolitik* in een keer afgelopen. De Bondsrepubliek moest op het verdragsvoorstel zo beantwoorden dat Ulbricht tijdelijk tevreden zou zijn, zonder dat West-Duitsland gelijk de DDR zou erkennen.¹¹

De Bondsrepubliek nodigde daarom de president van de DDR, Willi Stoph, uit voor een wederkerig bezoek. Op deze manier probeerde Brandt met de DDR een gesprek aan te gaan om op die manier te kunnen praten over het ontwerpverdrag. De ontmoetingen met Stoph en Brandt in Erfurt en Kassel waren daarom ook een belangrijke doorbraak in de Duits-Duitse betrekkingen. Uit deze bezoeken werd wel duidelijk dat Brandt zowel in West- als in Oost-Duitsland populair was. Bij het bezoek van Brandt aan Erfurt scandeerde de mensenmassa 'Willy Brandt' om verwarring te voorkomen met naamgenoot Willi Stoph. Het was een teken dat ook de Oost-Duitse bevolking de *Ostpolitik* van Brandt hoog had.¹²

De Sovjet-Unie was niet blij met de actie van Ulbricht. Ulbricht zelf begreep dat *détente* niet te keren was en probeerde een nieuwe houding te vinden tegenover het concept van de 'Duitse Natie'. Volgens hem waren er twee Duitse naties die verdeeld waren over twee staten. Daarnaast was de DDR juist de ware erfgenaam van de Duitse geschiedenis en

---

¹⁰ Melching, *Van het socialisme en de dingen die voorbij gaan*, 148.

¹¹ *Ibidem*, 149.

cultuur.¹³ Toch werd er een begin gemaakt met Duits-Duitse onderhandelings-gesprekken tussen Egon Bahr en de Oost-Duitse staatssecretaris Michael Kohl.¹⁴ Tot 1973 zouden Bahr en Kohl regelmatig met elkaar spreken en onderhandelen tot er een verdrag ontstond waar beide Duitslanden zich in konden vinden.

In 1971 trad Ulbricht af en werd Erich Honecker de nieuwe secretaris-generaal van de SED. Honecker had al eerder dan Ulbricht door dat de *détente* niet meer te keren was. Maar de onderhandelingen tussen Moskou en de Bondsrepubliek was wel een bedreiging voor de socialistische identiteit van de DDR. Daarom formuleerde Honecker een nieuw concept: *Abgrenzung*. Dit hield in dat de DDR zich cultureel en ideologisch afgrensde van de Bondsrepubliek. Hiermee zou *Abgrenzung* moeten voorkomen dat er werkelijke toenadering plaats zou vinden. Brezjnev steunde de *Abgrenzung* volledig. Volgens de Sovjet-leider was het juist goed dat er een kapitalistische en een socialistische Duitsland bestond. Wel voegde Brezjnev er nog aan toe dat zonder de Sovjet-Unie de DDR niet kon bestaan.¹⁵

Vanaf 1971 waren er doorbraken in de Duits-Duitse betrekkingen. Met Honecker als nieuwe leider bestond er een grotere bereidheid tot onderhandelingen dan onder Ulbricht het geval was. Nadat de Grote Vier een akkoord over Berlijn hadden ondertekend op 3 september 1971, lag de weg open voor verdere onderhandelingen. Op 30 september sloten beide Duitse staten een *Post-Protocol* af, dat de post- en telegraafverbindingen regelden tussen de DDR, de Bondsrepubliek en Oost- en West-Berlijn. Daarna, op 17 december volgde het *Berlin-transitabkommen*, over het doorgaande verkeer tussen West-Duitsland en West-Berlijn over het grondgebied van de DDR. Deze akkoorden waren de eerste stappen richting erkenning voor de DDR. Maar voordat de Duitslanden verder konden onderhandelen over het aangaan van officiële betrekkingen, moesten eerst de verdragen van Warschau en Moskou geratificeerd worden door de Bondsdag.¹⁶

Tot de ratificatie door de Bondsdag bleven Kohl en Bahr onderhandelen over een verdrag tussen beide Duitse staten. In twee maanden tijd wisten ze een overeenkomst te bereiken over een ontwerpverdrag. De eerste ontmoeting van beide delegaties was op 22 en 23 maart, waar ze het eens werden over een Verkeersverdrag. De gesprekken werden later hervat op 5 en 6 april in Oost-Berlijn. De SED parafraseerde het Verkeersverdrag, om zo ook de positie van Brandt te versterken tegenover zijn tegenstanders. Op 12 april was er een

---

¹² Ibidem, 149; Frits Boterman, "Willy Brandt. Visionair of Realist?", in: Frits Boterman en Willem Melching, *Het wonder Bondsrepubliek in twintig portretten* (Amsterdam 2010) 110.

¹³ Melching, *Van het socialisme en de dingen die voorbij gaan*, 151.

¹⁴ Jacco Pekelder, *Nederland en de DDR. Beeldvorming en betrekkingen 1949-1989* (Utrecht 1998) 329.

¹⁵ Melching, *Van het socialisme en de dingen die voorbij gaan*, 151.

‘onder-vier-ogen’ gesprek tussen Bahr en Kohl, waarin ze beiden verzekerden strikte geheimhouding na te leven. Ook kondigde Kohl aan dat Honecker bereid zou zijn tot een ratificering van de *Ostverträge*, om op die manier genormaliseerde betrekkingen na te streven.¹⁷

Ondertussen was er veel kritiek op de *Ostpolitik* vanuit de CDU/CSU. Na jarenlang in de regering gezeten te hebben, moest het CDU/CSU wennen aan hun oppositierol. Ze wilden de SPD ten val brengen en gebruikten hiervoor de *Ostpolitik*. Zo vonden ze dat Brandt met zijn politiek de gebieden in het oosten verkwanselden. Hierdoor zou Brandt vele Duitsers uit hun geboorteland terughalen en ook voor de communisten capituleren. Het grootste deel van de CDU/CSU verzette zich tegen het prijsgeven van de voormalige gebieden in het oosten. Daarnaast zou Brandt ook de *Westbindung* van Adenauer op het spel zetten. Ook werd de kritische vraag opgeworpen of een democratische regering wel met een dictatuur mocht onderhandelen.¹⁸

De meerderheid voor de regeringscoalitie werd in de tussentijd steeds kleiner.¹⁹ In de aanloop naar de ratificatie van de *Ostverträge* liepen in totaal vier sociaal-democratische en zes liberale Bondsdagleden over naar de CDU, ondermeer vanwege de *Ostpolitik*. Toen de zesde FDP'er overliep naar de oppositie en de regeringscoalitie haar meerderheid kwijt was, legde het CDU/CSU een *konstruktives mißtrauensvotum* voor aan de Bondsdag met als doel een regering te vormen onder de CDU-voorzitter Rainer Barzel.²⁰ Brandt overleefde het *mißtrauensvotum* omdat er twee stemmen tekort kwamen bij de stemming. Later bleek dat twee stemmen waren omgekocht door zowel de SPD als de Stasi.²¹

Brandt kon als bondskanselier aanblijven met de bestaande regeringscoalitie. Dit betekende dat de onderhandelingen met het Oosten verder konden gaan. Op 17 mei 1972 werden de verdragen van Moskou en Warschau door de Bondsdag geratificeerd. Omdat het CDU/CSU nog steeds tegen de verdragen was, kwam het tot een compromis: het CDU/CSU zou zich onthouden van de stemming over de verdragen. Op deze manier hoefde de oppositie een eventuele mislukking van de verdragen niet op haar geweten te hebben.²² Met de ratificatie van de Moskou- en Warschauverdragen konden Kohl en Bahr eindelijk beginnen met onderhandelingen over een basisverdrag tussen de twee Duitslanden.

---

¹⁶ Pekelder, *Nederland en de DDR*, 329-330.

¹⁷ Wolle, *Die heile Welt der Diktatur*, 59-60.

¹⁸ Boterman, ‘Willy Brandt. Visionair of Realist?’, 111.

¹⁹ Ibidem, 111.

²⁰ Pekelder, *Nederland en de DDR*, 330.

²¹ Melching, *Van het socialisme en de dingen die voorbij gaan*, 152.

²² Ibidem, 153.

Negen dagen na de ratificatie ondertekenden beide onderhandelaars op 26 mei 1972 het eerste Duits-Duitse staatsverdrag. Op 15 juni vond de eerste gespreksronde plaats en op 21 en 22 juni werden de gesprekken verdaagd in Bonn. 28 juni waren de onderhandelaars in Oost-Berlijn. Op 8 november was het zover: Kohl en Bahr parafeerden het “*Vertrag über die Grundlagen der Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik*”.²³

Met dit *Grundlagevertrag* kreeg de DDR eindelijk zijn erkenning, al niet volkenrechterlijk dan wel staatsrechterlijk. Dit hield in dat de Bondsrepubliek de DDR wel zag als een ander land, maar niet als een buitenland. Ook het Oost-Duits staatsburgerschap erkende West-Duitsland niet: Oost-Duitsers werden beschouwd als Duitse staatsburgers.²⁴ Dat er geen ambassades maar permanente vertegenwoordigingen waren, was ook een uiting van de staatsrechterlijke erkenning door West-Duitsland. Door wel een gelijkgerechtigde positie aan de DDR toe te kennen, gaf de Bondsrepubliek haar aanspraak op de *Alleinvertretung* op. Tevens ging de West-Duitse regering akkoord met een Oost-Duits VN-lidmaatschap.²⁵ De DDR stemde in om de rechten en verantwoordelijkheden van de Grote Vier voor Duitsland en Berlijn te blijven respecteren. Hiermee bleef de onafhankelijke positie van West-Berlijn gehandhaafd. Ook ging Oost-Duitsland akkoord met een ‘klein grensverkeer’ langs de Duits-Duitse grens, zodat familie en vrienden elkaar weer op konden zoeken. Ook voor dringende familieaangelegenheden en gezinshereniging mochten Oost-Duitsers naar het Westen reizen.²⁶

Hoewel het *Grundlagevertrag* geparafeerd was door Kohl en Bahr, moest het nog geratificeerd worden door de Bondsdag. Dat zou pas gebeuren na de verkiezingen, elf dagen na de parafering. Voor de regeringspartijen was het van belang dat zij weer de meerderheid zouden halen, anders kon het *Vertrag* alsnog niet worden geratificeerd. Bij deze verkiezingen werd duidelijk dat de West-Duitse bevolking de *Ostpolitik* van Brandt steunde²⁷; de SPD haalde het hoogste percentage uit haar geschiedenis: 45,8 procent. De FDP, de andere regeringspartij haalde 8,4 procent. Het CDU/CSU werden afgestraft door de kiezers voor haar weifelachtige optreden tegenover de *Ostpolitik* en hun onthouding bij de ratificering van de Moskou- en Warschauverdragen²⁸. Zij haalden slechts 44,9 procent.²⁹

---

²³ Wolle, *Die heile Welt der Diktatur*, 60.

²⁴ Melching, *Van het socialisme en de dingen die voorbij gaan*, 151.

²⁵ Pekelder, *Nederland en de DDR*, 334.

²⁶ *Ibidem*, 334.

²⁷ *Ibidem*, 330.

²⁸ Melching, *Van het socialisme en de dingen die voorbij gaan*, 153.

²⁹ Pekelder, *Nederland en de DDR*, 334.

Op 21 december, een week nadat de nieuwe regering was geïnstalleerd, ondertekenden Kohl en Bahr officieel het *Grundlagevertrag*.³⁰ Op 11 mei 1973 werd het verdrag eindelijk door de Bondsdag geratificeerd.³¹ In september 1973 stonden beide Duitslanden voor het Glaspaleis van de Verenigde Naties in New York en werden ze allebei opgenomen in de VN.³² Met het *Grundlagevertrag* normaliseerden de Duits-Duitse betrekkingen. Voor West-Duitse politici leverde geflirt met het oosten electorale winst op, terwijl Oost-Duitsland verder door de internationale gemeenschap erkend werd.³³

---

³⁰ Pekelder, *Nederland en de DDR*, 334.

³¹ *Ibidem*, 334.

³² Wolle, *Die heile Welt der Diktatur*, 61.

³³ Melching, *Van het socialisme en de dingen die voorbij gaan*, 171, 156.

Onderhandelen met het Oosten

“Ausverkauf der deutschen Interessen”³⁴

Diplomatieke betrekkingen

Begin 1970 reisde Egon Bahr af naar Moskou om te onderhandelen over een verdrag tussen de Bondsrepubliek en de Sovjet-Unie. In het verdrag wilde de Bondsrepubliek een overeenkomst over de vermindering van wapens en een Russische rugdekking voor enerzijds een overeenkomst met de DDR en anderzijds om de status van West-Berlijn te verzekeren. De Russische minister van Buitenlandse Zaken Andrej Gromyko op zijn beurt verlangde van de Bondsrepubliek een garantie dat ze de naoorlogse grenzen zouden accepteren, waaronder de westgrens van Polen aan de Oder en de Neisse. Ook wilde de Sovjet-Unie dat de Bondsrepubliek de DDR volkenrechtelijk zou erkennen.³⁵

Terwijl Bahr in Moskou was, besprak de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken Georg Ferdinand Duckwitz met de regering van Polen over de voorwaarden en verwachtingen voor een ‘normale betrekking’ tussen de Bondsrepubliek en Polen. Een verdrag over de erkenning van de westgrens door de Bondsrepubliek was het doel en dit kon geregeld worden bij een Europese Veiligheidsconferentie. Voorheen was onderhandelen met de Bondsrepubliek een pijnlijke kwestie voor Polen, maar door Brandt’s antifascistische verleden en zijn *Ostpolitik* werd onderhandelen met West-Duitsland voor Polen toch mogelijk.³⁶

Tegelijkertijd probeerde de Bondsrepubliek met de DDR het gesprek aan te gaan. De DDR hoopte hier op de volkenrechtelijke erkenning door Bonn, terwijl Brandt op zijn beurt de Europese status quo wilde vaststellen door een *Gewaltverzichtsabkommen* af te sluiten. Daarnaast wilde Brandt ook meer menselijke *Erleichterungen* voor Oost- en West-Duitsland en hoopte dat samen met de DDR te bereiken.³⁷ Oorspronkelijk zou, door dit Duits-Duitse dialoog, Brandt op bezoek gaan in Oost-Berlijn en Stoph in Bonn, maar dit werd veranderd in Erfurt en Kassel.³⁸ In maart kwam Brandt naar Erfurt. Hoewel de gesprekken tussen Brandt en Stoph geen concrete maatregelen opleverde door de maximale eisen van beide kanten, ervoeren ze het toch als nuttig.³⁹

---

³⁴ Franz Josef Strauß over de Ostpolitik van Willy Brandt, uit: “Ich bin kein Ostexperte”, *Der Spiegel* 9 (1970) 24.

³⁵ ‘Viel dazugelernt’, *Der Spiegel* 7 (1970) 24-29.

³⁶ ‘Unser Europa’, *Der Spiegel* 7 (1970) 88-89, 92.

³⁷ ‘Bloß keinen Frühling’, *Der Spiegel* 9 (1970) 21-22.

³⁸ ‘Chance beim Tango’, *Der Spiegel* 12 (1970) 28.

³⁹ ‘Ab nach Kassel’, *Der Spiegel* 13 (1970) 25-29.

Brandt had aan zijn ministerie onthuld dat hij de volkenrechterlijke erkenningswens van de DDR zou ontwijken. In ruil daarvoor zou hij de DDR aanbieden om gelijkgesteld samen te werken om de beide Duitse staten in de VN te krijgen. Helmut Schmidt was het daar niet mee eens en vond dat de regering niet gelijk van alles op tafel moest gooien. Ook Scheel, partijleider van de FDP, vond dat Brandt zijn plan niet goed doordacht had. Het zou beter zijn om eerst de drie westerse mogendheden te consulteren. Dit omdat Bonn hen jarenlang verzocht had om de DDR geen lid van de VN te laten worden. Volgens Scheel kon Brandt het niet maken om opeens met een koerswisseling te komen. Brandt beloofde Scheel dat hij, bij de gesprekken met de DDR, het thema heel voorzichtig zou aansnijden.⁴⁰

In april bereikten de onderhandelaars Duckwitz van West-Duitsland en Winiewicz van Polen een overeenkomst. Samen hadden ze vastgesteld dat de Oder-Neisse de westgrens van Polen was. Bonn was tevens bereid om deze grenserkenning op de Europese Veiligheidsconferentie niet in twijfel te trekken. Tegelijkertijd wilde de regering ook het wantrouwen van de drie westerse geallieerden wegnemen.⁴¹ Belangrijk ook was dat Brandt met deze overeenkomst een taboe had doorbroken.⁴²

In mei kwam Stoph op bezoek in Kassel. Daar spraken Brandt en Stoph over de toetreding van beide Duitslanden tot de VN en over handels-, verkeers- en nieuwsverbinding, een visavrijheid voor het reisverkeer tussen de twee landen en een samenwerking op gebied van wetenschap, techniek, cultuur en sport, alsook een uitwisseling van boeken, tijdschriften en kranten. Wel bleven beide partijen vasthouden aan hun eisen: Ulbricht wilde nog steeds de volkenrechterlijke erkenning en Brandt wilde dat de Duitse natie bleef voortbestaan. Ook wilde de DDR dat eerst het Duits-Duitse staatsverdrag afgehandeld werd voordat er verder gesproken kon worden over Duits-Duitse betrekkingen, terwijl Bonn beide tegelijk wilde behandelen. Bonn wilde ook dat de positie van West-Berlijn verzekerd werd en dat de Grote Vier het over Berlijn eens werden. Verder wilde Brandt dat het civiele verkeer tussen de Bondsrepubliek en West-Berlijn niet aangetast werd.⁴³

Ook deze ontmoeting leidde niet tot concrete maatregelen. Daar waren de verschillen te groot voor. Brandt bekende dat de politieke en sociale systemen van beide Duitslanden onverenigbaar waren. Omdat de DDR weigerde in te gaan op de eisen van de Bondsrepubliek, had het weinig zin om verder te onderhandelen. Daarom werd besloten om een soort denkpaauze in te lassen. De Bondsrepubliek wilde ook graag dat de status van West-Berlijn

---

⁴⁰ 'Ab nach Kassel', *Der Spiegel* 13 (1970) 25-29.

⁴¹ 'Ernste Absichten', *Der Spiegel* 18 (1970) 27-28.

⁴² 'Gott behüte', *Der Spiegel* 19 (1970) 27.

door de Grote Vier verzekerd werd. Dan pas waren verder onderhandelingen mogelijk. Bij de Grote Vier hoorde ook de Sovjet-Unie en Brandts *Ostpolitik* was daarom afhankelijk van de concessies van Moskou. Brandt liet Bahr weten dat de onderhandelingen tussen de Bondsrepubliek en de Sovjet-Unie zouden mislukken als Moskou niet bereid was om een goede Berlijnregeling te treffen.⁴⁴

Ondertussen hadden Bahr en Gromyko formuleringen gevonden voor hun verdrag. Beide staten spraken af dat ze hun politieke doelen niet zouden doordrukken door middel van geweld of dwang. Ook zouden ze de naoorlogse grenzen van Europa respecteren en de Sovjet-Unie zou zijn interventiemacht als overwinnaar schrappen. Daarnaast zou het voortbestaan en verantwoordelijkheid van de vier machten voor Duitsland als geheel bevestigd worden. Toch bleef de Berlijnkwestie een hindernis voor het verdrag. Daarom werd afgesproken dat het verdrag pas ondertekend en van kracht werd, wanneer de Grote Vier een overeenkomst over Berlijn wisten te sluiten. Door de bevestiging van de status van de Grote Vier gaf Moskou wel indirect toe dat de BRD en de DDR voor elkaar geen buitenland konden zijn.⁴⁵ Wanneer Scheel het verdrag kwam ondertekenen in juli, uitte hij zijn zorgen dat het verdrag misschien niet door de Bondsdag geloodst kon worden als de Sovjet-Unie geen concessies zou doen. De helft van de FDP zou het verdrag namelijk niet accepteren.⁴⁶ Hierdoor kon Scheel weinig toezeggingen doen.⁴⁷ Toch ondertekenden Scheel en Gromyko in augustus het '*Vertrag über Gewaltverzichts und Zusammenarbeit*'⁴⁸

De onderhandelingen met Polen werd in de herfst en winter van 1971 voortgezet om tot een verdrag te komen. Hoewel in het verdrag van Moskou gesproken werd over de onschendbaarheid van de Oder-Neisse grens, gaf Polen aan dat ze een erkenning van de grens wilde. Ook wilde Polen dat de Bondsrepubliek in het verdrag zou verwijzen naar het lijden van het Poolse volk onder de bezetting van de Duitsers.⁴⁹ Later werd dat omgezet in een erkenning dat Polen het eerste slachtoffer was van Hitlers oorlog.⁵⁰ In december werd het verdrag van Warschau ondertekend, waarbij Brandt de beroemde knieval maakte voor het gedenkteken.⁵¹

---

⁴³ 'Geheime Denkspele', *Der Spiegel* 21 (1970) 25.

⁴⁴ 'Offenes Ende', *Der Spiegel* 22 (1970) 25-31.

⁴⁵ 'Ja oder Nein', *Der Spiegel* 23 (1970) 31; 'Richtiger Anzug', *Der Spiegel* 30 (1970) 22-23

⁴⁶ Later in het hoofdstuk komt het standpunt van de FDP over de *Ostpolitik* aan bod.

⁴⁷ 'Nur ein Wort', *Der Spiegel* 32 (1970) 23.

⁴⁸ 'Heile Welt', *Der Spiegel* 33 (1970) 21-24.

⁴⁹ 'Beide leidgeprüft', *Der Spiegel* 38 (1970) 28.

⁵⁰ 'Keine Witzschen', *Der Spiegel* 45 (1970) 31-32.

⁵¹ Melching, *Van het socialisme en de dingen die voorbij gaan. Een geschiedenis van de DDR*, 148.

Na de ondertekening van het Warschau-verdrag liet de DDR aan de Bondsrepubliek weten dat er weer een dialoog aangegaan kon worden tussen Oost-Berlijn en Bonn.⁵² De Bondsrepubliek op zijn beurt gaf aan te willen onderhandelen met de DDR over post- en telegraafverbindingen tussen Oost- en West-Berlijn, een pasjesregeling en de vermindering van de discriminatie van de West-Berlijners in het Oostblok.⁵³ Na Erfurt, Kassel en de verdragen van Moskou en Warschau konden de onderhandelingen tussen de Duitse staten weer voortgezet worden.

CDU/CSU en de FDP

Het CDU/CSU was niet blij met de *Ostpolitik* van Brandt. Franz Josef Strauß noemde de onderhandelingen met Polen, de Sovjet-Unie en de DDR een ‘*Ausverkauf der deutschen Interessen*’. Ook had Strauß Bahr een ‘*dilettantische Amateurdiplomat*’ genoemd. In een interview met *Der Spiegel* vroeg het weekblad zich af of Strauß daarmee niet de positie van Bahr in Moskou bemoeilijkt had. Daarop reageerde Strauß dat de SPD in het verleden het ook niet zo nauw nam met kritiek op bewindslieden en diplomaten.⁵⁴ Op de uitspraken van Strauß reageerde Gromyko dat Strauß een fascist was. Bahr vond dat onrechtvaardig en stelde dat Strauß enkel een rechtse conservatieve katholiek was.⁵⁵

Behalve het CDU/CSU had ook de FDP-regeringspartij twijfels over de *Ostpolitik*. Zo vroeg Ralf Dahrendorf zich af of de bezoekregeling van Brandt en Stoph niet de status van de Grote Vier in gevaar bracht. Daarnaast vroeg hij zich af of een bezoek van Brandt aan de DDR niet zou leiden tot een erkenningsgolf voor de DDR vanuit de Derde Wereld. In dat geval zou het in strijd zijn met de Hallstein doctrine. Hierop reageerde de minister van Buitenlandse Zaken Scheel dat de Hallsteindoctrine werd doodverklaard.⁵⁶

Een van de commentatoren van *Der Spiegel*, Rudolf Augstein, vond dat het CDU/CSU in de voorgaande regeringen niet wilde inzien, erkennen of toegeven wat de Tweede Wereldoorlog betekend had voor midden- en Oost-Europa, inclusief de machtsverhoudingen die daarbij ontstaan waren. Wat Brandt deed met zijn *Ostpolitik* was het uiterste wat een westerse politici ook maar kon doen. Daarom vond Augstein de praatjes van Barzel, Kiesinger en Strauß zo ergerlijk. Ze schaamden zich er niet voor om de erkenning van de Poolse westgrens te weigeren en zichzelf als patriotten te zien. Augstein was daarom van mening dat

---

⁵² ‘Heile Welt’, *Der Spiegel* 33 (1970) 21-24.

⁵³ ‘Keine Witzschen’, *Der Spiegel* 45 (1970) 32.

⁵⁴ ‘Ich bin kein Ostexperte’, *Der Spiegel* 9 (1970), 24-25.

⁵⁵ ‘Bloß keinen Frühling’, *Der Spiegel* 9 (1970), 21-31.

⁵⁶ *Ibidem*, 21-31.

de oppositie ons maar moest vertellen wat ze zouden doen om de saamhorigheid van alle Duitse restgebieden te verzamelen.⁵⁷

Verder bekritiseerde het CDU/CSU de geheimzinnigheid waarmee de regering de *Ostpolitik* voerde. De oppositie nam het de coalitie kwalijk dat ze het CDU/CSU niet op de hoogte hielden tijdens de Erfurt-onderhandelingen. Brandt was het daar niet mee eens en stelde dat Barzel net zoveel informatie kreeg als de andere leden van het kabinet. Bovendien hadden Bahr en Duckwitz ook nog gedetailleerde informatie en Barzel zou die ook ontvangen.⁵⁸

Hoe concreter de onderhandelingen met het Oosten werden, hoe scherper de oppositie werd. Een ‘*sozialistische-kommunistische Internationale*’, dat was de overeenkomst van Polen met de Bondsrepubliek, aldus Strauß. De regering had de weg van ‘*Ungewißheit des Abenteuers*’ betreden, vond Barzel. *Geheimdiplomatie* waren de onderhandelingen. Hiermee probeerde de oppositie het vertrouwen in de kanselier weg te nemen. Ook waren de christendemocraten ervan overtuigd dat het land werd weggegeven door de erkenning van de Oder-Neisse. Het CDU/CSU dreigde ermee dat alle Duitse *Heimatvertriebenen* achter het CDU/CSU stonden. In werkelijkheid stonden de meeste Duitsers achter de politiek van de sociaalliberalen.⁵⁹

Barzel vond dat de Bondsregering maar een beperkte legitimiteit had door het zelfbeschikkingsrecht, geallieerden en het Duitslandverdrag van 1955. Daarom vond Barzel de erkenning van de Oder-Neisse te vroeg. Mocht hij zelf in de regering zitten, dan zou hij eerst de leefomstandigheden van de mensen verbeteren voordat er gepraat kon worden over grenserkenningen. Barzel vond ook dat de regering maar van alles erkent zonder een tegenprestatie terug te vragen. Daarom noemde hij het een ‘*Ungewißheit des Abenteuers*’. Hij was dan ook sceptisch over de resultaten van de verdragen. De Sovet-Unie zou dan heus niet vreedzaam worden en het doel van een wereldrevolutie laten vallen. De oppositieleider vreesde er ook voor dat Moskou een lange adem over Europa zou hebben. Dan zou Europa veranderen van een ‘*Pax Americana*’ in een ‘*Pax Sowjetica*’. *Der Spiegel* vroeg zich af of Barzel niet in een geïsoleerde positie terecht zou komen met deze standpunten. De oppositieleider geloofde dat niet en vond dat het juist de regering was die in een minderheid terecht kon komen.⁶⁰

---

⁵⁷ Rudolf Augstein, ‘Dulles oder Nichts?’, *Der Spiegel* 13 (1970) 26.

⁵⁸ ‘Protokolle nach Moskau’, *Der Spiegel* 14 (1970) 27.

⁵⁹ ‘Gott behüte’, *Der Spiegel* 19 (1970) 27-34.

⁶⁰ ‘Eine Grenze unter der Perspektive der Raumfahrt’, Spiegel-gesprach mit dem Vorsitzenden der CDU/CSU-Fraktion im Bundestag Rainer Barzel’, *Der Spiegel* 19 (1970) 36-46.

De FDP zelf begon ook te twijfelen aan de minderheid. Met het vooruitzicht een meerderheid te hebben van slechts twaalf stemmen vroeg de FDP zich af of het verdrag van Polen wel door de ratificatie heen zou komen. Erich Mende liet aan Scheel weten dat de grensformulering van de regering voor hem niet acceptabel was. Daarom wilde hij liever niet dat het verdrag ondertekend werd als er geen uitzicht op een meerderheid was.⁶¹

Nadat het verdrag van Moskou ondertekend was, vroeg ook de FDP'er Genscher zich af of dat verdrag door de Bondsdag heen geloodst kon worden. Ralf Dahrendorf had principiële bezwaren tegen het verdrag. Hij vond dat de regering eerst met andere Oost-Europese landen moest onderhandelen voordat ze met Moskou om de tafel gingen zitten. Ook durfde Dahrendorf niet tegen het Duitslandverdrag van 1955 in te gaan. Dahrendorf legde zijn functie neer, ook omdat hij niet zou weten wat hij moest zeggen als de oppositie de regering zou beschuldigen van nationale verrad. Met zijn aftreden deed Dahrendorf zelf zijn eerdere profetie uitkomen, namelijk dat er geen meerderheid zou zijn voor de *Ostverträge*.⁶² Hierop stelde Günter Gaus van *Der Spiegel* dat de FDP in een existentieangst verkeerde omdat ze het vertrouwen in de *Ostpolitik* kwijtgeraakt waren.⁶³

In het CDU/CSU was ondertussen een tweedeling ontstaan. Enerzijds stond Kiesinger, voormalig kanselier, die een harde koers tegen de *Ostpolitik* wilde voeren, anderzijds stond Barzel die opeens met de regering mee instemde. Mits het de regering lukte om de verdragen met Oosten af te sluiten naar aanneembare staven, dan wilde Barzel wel de man zijn die zijn partij kon koppelen aan de ontspanningspolitiek, zonder gezichtsverlies te lijden.⁶⁴

Over het verdrag van Polen en de erkenning van de westgrens, klaagde Friedrich Hollunder, voorzitter van de *Landmannschaft* dat de grenzen van het Russische rijk zelf door de Duitsers werd vastgelegd. Strauß vond dat de Bondsregering met deze onderhandelingen op dezelfde lijn stond als het regime van Ulbricht. Alleen Barzel zei dat hij het verdrag van Polen grondig zou lezen. Een afwijzing zou Barzel '*sehr sehr schwierig*' vallen. Eigenlijk stond de CDU/CSU-oppositie voor een moreel dilemma. Als zij het verdrag zouden afwijzen, dan zouden ze tegelijkertijd de duizenden Duitsers die nog in Polen zaten verhinderen om terug te keren naar West-Duitsland en hun familie.⁶⁵

---

⁶¹ 'Gott behüte', *Der Spiegel* 19 (1970) 24-34.

⁶² 'Ja oder Nein', *Der Spiegel* 23 (1970) 30-32.

⁶³ Günter Gaus, 'Konsequente Ostpolitik – oder Neuwahlen', *Der Spiegel* 23 (1970) 32.

⁶⁴ 'Letzter Perron', *Der Spiegel* 35 (1970) 22-23.

⁶⁵ 'Etwas in Petto', *Der Spiegel* 48 (1970) 38, 41.

Berlijn

“Das ist eine schlechte Lösung für Berlin... Solange an der Mauer geschossen und gemordet wird, kann es keine befriedigende Regelung für Berlin geben.”⁶⁶

‘Junktin’

In 1971 hingen de diplomatieke betrekkingen, overeenkomsten en regelingen van elkaar af. Dit werd met een Duitse juridische term een *Junktin* genoemd. Dit hield in dat een set van regelingen of twee verdragen die onafhankelijk zijn, van elkaar afhankelijk gemaakt werden.⁶⁷ Op deze manier probeerden de staten elkaar te dwingen tot het aangaan van onderhandelingen of om verdragen te ratificeren.

In de regeringscoalitie waren er verschillende opvattingen over een *Junktin* tussen de SPD en de FDP. De FDP wilde dat de Berlijn-overeenkomst afhankelijk moest zijn van de Grote Vier. De SPD daarentegen vond dat er op een flexibelere wijze omgegaan moest worden met Berlijn en de Europese *détente*. De FDP vond daarop weer dat het Moskou-verdrag enkel goed afgehandeld kon worden als de positie van Berlijn goed geregeld was.⁶⁸ De SPD-fractieleider Herbert Wehner gaf in januari een persconferentie waarbij hij verklaarde dat de ratificering van de verdragen afhankelijk was van de Duits-Duitse onderhandelingen, alsook de Berlijnregeling. Tegelijkertijd bleef hij onduidelijk of de Berlijn-overeenkomst een voorwaarde was voor de ratificering.⁶⁹

Behalve dat in de West-Duitse regering verschillende opvattingen waren, hadden de DDR, Sovjet-Unie en de VS ook een andere visie. Ulbricht kon namelijk de Berlijnregeling saboteren. In dat geval zou Brandt de verdragsratificatie van Moskou en Warschau op langere termijn moeten uitstellen. De Bondsrepubliek probeerde met de DDR te onderhandelen over het verkeer van Berlijn. Ulbricht zelf had al te kennen gegeven dat hij niet wilde dat de onderhandelingen over het verkeer af zouden hangen van de Grote Vier.⁷⁰ Bonn vermoedde dat de Sovjet-Unie de erkenningseis van de DDR op de toegangswegen naar Berlijn beperkt had. Brezjnev had ook laten weten dat hij niet tegen een Berlijnregeling was, hoewel hij wel vond dat de West-Duitse regering niet sterk genoeg was om de verdragen door de Bondsdag heen te krijgen. In dit geval zou de Bondsrepubliek wel profiteren bij een Berlijnregeling,

---

⁶⁶ Richard Stücklen, voorzitter van de CSU-deelstaten in Bonn over de Berlijnregeling in september in: “‘Schlecht’, ‘bedenklich’, ‘positiv’”, *Der Spiegel* 37 (1971) 24.

⁶⁷ <http://de.wikipedia.org/wiki/Junktin> bezocht: 26 februari, laatst gewijzigd 6 februari 2011.

⁶⁸ ‘Dieses buchhalterische Junktin’, *Der Spiegel* 1 (1971) 24.

⁶⁹ ‘Tel. Nyeri 9’, *Der Spiegel* 3 (1971) 22.

zonder er iets voor terug te hoeven doen. De Verenigde Staten had Bonn laten weten dat de Bondsrepubliek de wereldwijde ontspanningspolitiek vergrootte door de kwestie Berlijn aan te kaarten.⁷¹

In februari nam het verdrag over Berlijn vaste vormen aan. In de artikelen werd vastgesteld dat de vrede in Europa bewaard zou blijven, dat het geweld verminderd zou worden en dat de bestaande rechten en plichten van Berlijn werden gerespecteerd. Ook zou de bewegingsvrijheid van de West-Berlijners in de gehele stad weer in ere hersteld worden. De verkeers- telefoon- en telegraafverbindingen tussen de Bondsrepubliek en West-Berlijn werden ook verbeterd.⁷²

Hoewel de onderhandelingen over Berlijn goed verliepen, waren de Bondsrepubliek en de drie Westerse geallieerden onzeker over hun onderhandelaarspartners Moskou en Oost-Berlijn. De Sovjet-Unie leek van de zomer er nog op gebrand dat de verdragen geratificeerd moesten worden, terwijl in februari leek alsof de interesse van de Sovjet-Unie verminderd was. *Der Spiegel* dacht dat het lag aan eventueel veranderende omstandigheden waardoor de Sovjet-Unie minder belang had bij de ratificering. De DDR zelf was wel aan het onderhandelen met de BRD, maar had aangegeven twijfels te hebben over de onderhandelingen van Berlijn.⁷³ Toch gaven beiden in maart het signaal af dat ze tot onderhandelen bereid waren. Zo wilde Stoph een bezoekenregeling treffen voor de West- en Oost-Berlijners. De coalitie, die haar *Ostpolitik* afhankelijk van Berlijn had gemaakt, voelden zich hierdoor bemoedigd. Staatssecretaris Conrad Ahlers stelde: ‘*Wir kriegen die Verträge ratifiziert*’.⁷⁴

Maar *wieder ermutigt* veranderde in april in *wieder kalt*. Brezjnev had Bonn laten weten dat wanneer de regering niet heel snel het Moskou-verdrag zou ratificeren, dat er een nieuwe vertrouwenscrisis zou uitbreken tussen de Bondsrepubliek en de Sovjet-Unie. Dan kon Bonn fluiten naar een goede Berlijnregeling. Zelfs de meest optimistische *Ost*-experts gaven toe dat ze de onderhandelingsruimte van de Sovjet-Unie onderschat hadden. Brandt verklaarde aan zijn kabinet dat de onderhandelingen over Berlijn misschien wat langer gingen duren dan gedacht. Ondertussen kwamen Kohl en Bahr wel met elkaar overeen over een aantal concrete zaken, zoals de vergemakkelijking van het verkeer.⁷⁵

---

⁷⁰ ‘Tel. Nyeri 9’, *Der Spiegel* 3 (1971) 22.

⁷¹ ‘Zwei Grad plus’, *Der Spiegel* 4 (1971) 23-24.

⁷² ‘Gibt Signale’, *Der Spiegel* 9 (1971) 23.

⁷³ ‘Krasser Widerspruch’, *Der Spiegel* 7 (1971) 22-23.

⁷⁴ ‘Wieder ermutigt’, *Der Spiegel* 10 (1971) 33.

⁷⁵ ‘Es wird kalt’, *Der Spiegel* 15 (1971) 24-25.

Bij het *Junktim* kwam steeds meer bij kijken. In mei probeerden Brandt zich te distantieren van het *Junktim*. De minister van Binnenlandse Zaken Egon Franke gaf toe dat de Sovjet-Unie een grootmacht is geworden en dat ze de oorlog hebben gewonnen. Daarom kunnen de Sovjets een *Junktim* ook niet dulden. Ook hadden ze het recht om de verdragen vanuit hun eigen materie te behandelen. In de DDR had ondertussen een wisseling van wacht plaatsgevonden. Na een week als de nieuwe secretaris-generaal van de SED vond Honecker dat de Berlijnregeling, de ratificering van de verdragen en de verwerking van een Europees veiligheidsconferentie parallel verwezenlijkt moest worden. Omdat de regering-Brandt zijn *Ostpolitik* afhankelijk had gemaakt van het *Junktim*, moest de regering later maar de moed hebben om voor het Duitse volk te staan en verklaren: “*Das ist die befriedigende Berlin-Regelung*”.⁷⁶

Toch probeerde Bonn het *Junktim* te beïnvloeden. De regering wilde dat de Russen eerst Berlijn goed moesten regelen en dat de DDR verder bereid moest zijn tot een Duits-Duitse dialoog. Dan pas kon er sprake zijn van een Europese veiligheidsconferentie. De conferentie hing wel van Berlijn af, waardoor Berlijn een sleutelpositie kreeg. Maar ook Washington hield zich bezig met de *détente* en wilde een troepenvermindering. Deze ontspanningskoers van Amerika maakte Bonn onzeker omdat ze bang waren dat de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie met elkaar eens werden en dat Berlijn dan naar de achtergrond zou verdwijnen. Daarom moest Scheel bij de NAVO-bijeenkomst in Lissabon proberen om Berlijn op de kaart te zetten en voorkomen dat de troepenvermindering eerder geregeld werd dan Berlijn.⁷⁷ Bij de NAVO-bijeenkomst werd besloten om de Berlijnkwestie in de herfst van 1971 op te lossen. Bonn zou dan na de Berlijnregeling zich sterk maken voor een veiligheidsconferentie.⁷⁸ Twee weken na de NAVO-bijeenkomst liet Amerika weten dat een Berlijnregeling een gunstige werking zou hebben op de SALT-gesprekken en de MBFR en omgekeerd. Ook Brezjnev verklaarde dat hij richting ontspanning wilde.⁷⁹

Tot nu toe verstoorde de DDR de harmonie tussen de drie landen. Een goede Berlijnregeling en een troepenvermindering brachten niet de volkenrechtelijke erkenning voor de DDR dichterbij. Alleen een Europese veiligheidsconferentie zou in het belang van de DDR zijn. Wel kon al door het Westen geconstateerd worden dat de wissel van Ulbricht en Honecker leidde tot een flexibelere houding van de DDR.⁸⁰ De SED maakte het ook voor de

---

⁷⁶ ‘Aus der Jacke’, *Der Spiegel* 20 (1971) 27.

⁷⁷ ‘Durchaus abzugswillig’, *Der Spiegel* 22 (1971) 28.

⁷⁸ ‘Goldener Oktober’, *Der Spiegel* 24 (1971) 24-25.

⁷⁹ ‘Keine Sorge, Nixon ist kein Johnson’, *Der Spiegel* 26 (1971) 21-22.

⁸⁰ *Ibidem*, 21-22.

Sovjets gemakkelijker om het Westen tegemoet te komen. Anders dan Ulbricht, was Honecker wel bereid om zijn DDR-overwegingen ten gunste van de Oostblok-belangen opzij te zetten, aldus de *Spiegel*.⁸¹

In augustus leek het *Junktim* van de SPD en FDP zich waar te maken. Op het eind van de zomer zou de Berlijnkwesitie afgehandeld zijn en in het voorjaar zouden de verdragen geratificeerd worden. Als tegenprestatie beloofde Brandt aan de Sovjet-Unie om zich sterk te maken voor een veiligheidsconferentie. Aan de DDR beloofde Brandt dat de Bondsrepubliek en de DDR samen toe zullen treden tot de VN. Het enige dat Bonn moest inleveren voor deze prestatie was de beperking van de Bondsdag-aanwezigheid in West-Berlijn. Hoewel in augustus de onderhandelingen over Berlijn zo goed als klaar waren, waren er nog enkele punten omstreden. De omvang van de *Bundespräzens* in West-Berlijn, de buitenlandse vertegenwoordiging van de gedeelde stad door de Bondsrepubliek, de oprichting van een Sovjets *Generalkonsultat* en de controle van de DDR over de toegangswegen naar Berlijn. Maar daarnaast gaven Bahr en Kohl het groene licht om verder te onderhandelen over de details van een verkeersverdrag tussen de Bondsrepubliek en de DDR.⁸²

Op drie september 1971 werden de Grote Vier het eens over Berlijn. Met deze Berlijnregeling had de regering de moeilijkste horde van hun *Ostpolitik* genomen. Het betekende een doorbraak voor de sociaalliberale ontspanningspolitiek. Op het eind van het jaar wilden Bahr en Kohl een Duits-Duits een verkeersovereenkomst afsluiten. Als beiden het eens zouden zijn over de toegangswegen, wilden ze verder onderhandelen over een volkenrechterlijk werkzame regeling tussen de Bondsrepubliek en de DDR. Kernpunt zou dan de toetreding van beide Duitse staten tot de Verenigde Naties worden. De *Spiegel* concludeerde dat sinds het aftreden van Ulbricht, de weerstand tegen Berlijn duidelijk afgenomen was.⁸³

Halverwege september nodigde Brezjnev Brandt uit voor een bezoek aan de Krim. Daar spraken ze over de ratificering van het Moskou-verdrag, de troepenvermindering en het Europese Veiligheidsconferentie. Een adviseur van Brandt beschreef de visie van Brandt: ‘*Der Kanzler will der Adenauer der Ostpolitik werden.*’⁸⁴ Hoe gemoedelijk het bezoek ook was, Brezjnev had geen geduld meer. De Sovjet-Unie voerde druk uit op de Bondsrepubliek om de verdragen te ratificeren. Moskou kwam met een ‘*Gegen-Junktim*’, een plan waarbij Brezjnev het in kracht treden van de Berlijnregeling afhankelijk wilde maken van de

---

⁸¹ ‘Über die Bühne’, *Der Spiegel* 30 (1971) 20-21.

⁸² ‘Pläne für den Tag danach’, *Der Spiegel* 33 (1971) 19-20.

⁸³ ‘Wir hätten den Russen die Füße geküßt’, *Der Spiegel* 36 (1971) 22-30.

ratificering van de *Ostverträge*. De Bondsrepubliek kon echter de verdragen nog niet ratificeren omdat de regering nog steeds over 249 stemmen beschikte, waarvan zeker was dat één SPD-afgevaardigde tegen zou stemmen. Maar ook de NAVO zat niet stil en overwoog om een *Junktim* in te stellen om de Veiligheidsconferentie en de MBFR afhankelijk te maken van het in kracht treden van de Berlijnregeling. Bonn zat dus klem tussen de twee supermachten. Conrad Ahler verkondigde dat de regering overwoog om zijn bestaan op het spel te zetten om zo de verdragen doorheen te krijgen. Mogelijk kwamen er vervroegde verkiezingen om zo genoeg stemmen te verkrijgen voor de ratificatie.⁸⁵

Harde oppositie en twijfelende coalitie

Een half jaar lang hield de oppositie zijn mond. Ze konden ook weinig over zeggen omdat de onderhandelingen tussen de Grote Vier ging. Daarom was de *Ostpolitik* geen thema meer in het kabinet. Enkel een parlementariër vroeg zich af of Bahr wel alles aan Brandt vertelde in deze ‘*Scheiß-Geheimhaltung*’.⁸⁶

In juli 1971 kreeg de CDU/CSU de meerderheid in de *Bundesrat* met één stem. Hierdoor regeerde de oppositie in feite mee. Meteen liet de partij weten dat ze met alle middelen de ratificatie van de *Ostverträge* tegen zouden houden. De Bondsregering moest nu maar eens goed beseffen dat ze niet zomaar alle wetsvoorstellen door kunnen zetten en dat ze voortaan rekening moesten houden met de Bondsraad. Het CDU/CSU kreeg hier een dubbelrol: enerzijds als scherpe opponent in de Bondsdag, anderzijds als meeregeerder in de Bondsraad.⁸⁷

Behalve het CDU/CSU vormde ook de FDP een gevaar voor de coalitie. In dezelfde maand waarin de oppositie de meerderheid had in de Bondsraad, overwogen vijf tot zes leden uit de FDP-fractie om over te stappen naar het CDU/CSU. Dit terwijl Brandt de Bondsdag nog verzekerd had dat de Berlijnkwestie in de herfst afgerond zou zijn. Het zag er slecht uit voor het parlement. Als de Bondsraad uit protest de verdragen tegenhoudt, dan moet de Bondsdag opnieuw de verdragen in stemming brengen. De regering heeft dan 249 stemmen nodig en beschikt slechts over 251 stemmen. Wel was al zeker dat de SPD-afgevaardigde en voorzitter van de *Landmannschaft* Herbert Hupka niet toe zou stemmen met de verdragen. Als

---

⁸⁴ “Die Bundesrepublik ist mehr als Luxemburg”, *Der Spiegel* 40 (1971) 25-27.

⁸⁵ “Was man für Töne hört”, *Der Spiegel* 42 (1971) 27-28.

⁸⁶ ‘Maus vom Tisch’, *Der Spiegel* 7 (1971) 21-22.

⁸⁷ “Wir sind nicht unbegrenzt handlungsfähig”, *Der Spiegel* 30 (1971) 19-20.

dan ook nog twee van de onzekere FDP-leden zich zouden onthouden van de stemming, dan waren de verdragen mislukt.⁸⁸

De CDU/CSU en de afvallige FDP'ers stonden er wel alleen voor. Ze moesten rekening houden met het feit dat als ze de Berlijnregeling zouden afwijzen, dat ze hiermee de Amerikanen, de Engelsen, de Fransen, de Sovjets, maar ook de Bondsregering, de regering van de DDR en de Senaat van West-Berlijn tegen het harnas in zouden jagen. Dan zouden ze een crisis over zich heen roepen van niet alleen de Sovjet-Unie, maar ook van de Westerse landen.⁸⁹

In augustus dreigden nog meer FDP'ers over te lopen naar het CDU/CSU. Er werd afgevraagd of dit het voortijdige einde was van de SPD-FDP coalitie. Volgens de *Welt* zouden twee afgevaardigden van de FDP de partijleiding laten weten dat ze de fractie zouden verlaten als de Berlijnregeling niet toereikend genoeg was. Maar de FDP-leiding was vol vertrouwen omdat ze ook de weerstand tegen de Moskou- en Warschau-verdragen de kop in hadden gedrukt. Tegelijkertijd lieten een aantal FDP'ers weten dat ze niet zouden overlopen omdat anders het kabinet zou vallen.⁹⁰ Het lijkt alsof de FDP onzeker was en niet goed wist wat ze wilden, wel of niet de Ostpolitik van de SPD te ondersteunen en doorzetten.

In de zelfde maand waren alle partijen het eens over de Berlijnkwestie, behalve de oppositie. Ze waren niet tevreden met de 'praktische verbeteringen' en wilden een vastlegging van de volkenrechtelijke status van Berlijn. Strauß wilde ook dat de Grote Vier het schietbevel van de DDR zou opheffen. Daarom wilde het CDU/CSU geen kennis nemen van de resultaten van de Berlijn-onderhandelingen.⁹¹

Het was voor de oppositie daarom ook een zware slag dat de Grote Vier in september de Berlijnregeling ondertekenden. Met hun Berlijnse *Ausverkauf* stonden ze opeens alleen tussen het Oosten en het Westen. Alleen de rechts-katholieken bleven hardnekkig. Volgens Karl Theodor zu Guttenberg, *Freiherr* van de CSU, heeft de regering een boomgaard verruild voor een appel. '*Die Flaggen werden eingezogen*', aldus Strauß. Richard Stücklen, voorzitter van de CSU-deelstaten, vond het een slechte oplossing voor Berlijn. Toch waren niet alle christendemocraten negatief. Barzel vond wel dat Strauß zijn mond moest houden, maar Franz Ahren loofde de Berlijnregeling. Johann Baptist Gradl vond dat een solide Berlijn-overeenkomst het moraal en zelfbewustzijn van de Berlijnse inwoners versterkte. Wel gaf een christendemocraat toe dat ze blij waren dat de Berlijnregeling niet geratificeerd hoefde te

---

⁸⁸ 'Hoffnung auf zehn Einsichtige', *Der Spiegel* 31 (1971) 19-20.

⁸⁹ *Ibidem*, 19-20.

⁹⁰ 'Warme Fährte', *Der Spiegel* 33 (1971) 21-22.

worden. Als gevolg van de Berlijnregeling en hun geïsoleerde positie moest het CDU/CSU hun uitgangspositie veranderen. Ze vonden een Berlijnregeling noodzakelijk maar benadrukten wel dat Berlijn niet toereikend was voor het Moskou-verdrag. Het wilde bij de christendemocraten er niet in dat de Berlijnovereenkomst het gevolg was van de ondertekening van het Moskouverdrag. Daarom hielden ze vol dat de Berlijnregeling ook zonder het Moskouverdrag tot stand gekomen kon zijn.⁹² De Berlijnse CSU-voorzitter stelde zelfs dat, terwijl hij de regeling heel goed vond, het CDU/CSU ook hetzelfde bereikt kon hebben.⁹³

Rudolf Augstein, commentator bij de *Spiegel*, was al helemaal niet te spreken over de oppositie:

*Begossen stehen die Ausverkaufs-Hysteriker da, die Verrats-Apostel, die Arm-in-Arm-mit-den-Nazis-Marschierer. Man müsse sich noch mehr wie ein Neandertaler auffühlen, als Herr Strauß das bischer schon getan habe.*⁹⁴

Augstein gaat verder: volgens het CDU/CSU bracht de *Ostpolitik* eerst isolering, onzekerheid, verzwakking, *Ausverkauf*, maar vervolgens moesten in het laatste uur zonnig alle bewuste en verantwoordelijke christen-politici het ongeluk verhinderen. Augstein vraagt zich ook af waarom de christendemocraten die Beierse laten krakelen. Ze moesten eens inzien dat de verdragen beter zijn dan geen verdragen. Ze kunnen de verdragen afwijzen en daarmee zullen ze de laatste nazi's bij elkaar krabbelen, maar de ratificatie zelf mogen ze van Augstein niet verhinderen.⁹⁵

In oktober kreeg de oppositie wederom een zware slag te verduren. Willy Brandt ontving de Nobelprijs voor de Vrede voor zijn inzet voor vrede in Europa en de Wereld. Brandt had verzoening met het Oosten toch voor mogelijk gehouden door overeenkomsten te sluiten met Polen en de Sovjet-Unie, de Duitse erkenning en het Duits-Duitse dialoog, de status quo in Europa de overeenkomst over Berlijn.⁹⁶

In de Bondsdag applaudisseerden de SPD en de FDP voor Brandt. De overige zestig CDU/CSU'ers bleven zitten op hun stoeltjes. Zittenblijver Anton Stark van het CDU was niet opgestaan omdat hij het moeilijk vond om eer te betonen als hij niet overtuigd was dat de prijs werkelijk tot vrede en verzoening zou leiden. Het was voor het CDU/CSU ook een grote

---

⁹¹ 'Nicht verheiratet, aber fest verlobt', *Der Spiegel* 34 (1971), 22.

⁹² "Wir hätten den Russen die Füße geküßt", *Der Spiegel* 36 (1971) 22-30.

⁹³ "Wir wollen keinen Eiertanz aufführen", *Der Spiegel* 37 (1971) 22-23.

⁹⁴ Rudolf Augstein, 'Nein-Sager gesucht', *Der Spiegel* 36 (1971) 23.

⁹⁵ *Ibidem*, 23.

⁹⁶ "Zuständig für Frieden und so", *Der Spiegel* 44 (1971) 28-34.

shok dat Brandt de Nobelprijs kreeg.⁹⁷ Voor de oppositie werd het nu ook moeilijker om de *Ostverträge* af te wijzen en de kanselier te betichten van een *Ausverkauf*.⁹⁸ Ook Barzel erkende, terwijl hij tot september de sociaalliberale coalitie beschuldigde van machtsopportuniteit in plaats van zich sterk maken voor mensenrechten, dat het nu moeilijker was om te strijden tegen de nationale onbetrouwbaarheid van een Nobelprijswinnaar. Het CDU/CSU zal ‘nee’ blijven zeggen tegen de verdragen, maar de partij zou waarschijnlijk wel haar toon aanpassen. De regering aanvallen met Beierse argumenten was niet meer mogelijk. Een vrolijke SPD-minister verklaarde dat voor Barzel de afstand tot kanselier nu onoverbrugbaar was.⁹⁹ Het CDU/CSU wilde geen verdere gezichtsverlies lijden, maar tegelijkertijd wel ‘nee’ blijven verkopen tegen de ratificatie. Daarom wilde de oppositie dat de DDR concessies zou doen, zoals op het gebied van de menselijke ‘*Erleichterungen*’. In dat geval zou de stand van zaken heel anders uitzien.¹⁰⁰

---

⁹⁷ “Zuständig für Frieden und so”, *Der Spiegel* 44 (1971), 28-34.

⁹⁸ ‘Die Unions-Fraktion blieb sitzen’, *Der Spiegel* 44 (1971) 27-28.

⁹⁹ “Zuständig für Frieden und so”, *Der Spiegel* 44 (1971) 28-34.

¹⁰⁰ ‘Himmel und Hölle’, *Der Spiegel* 45 (1971) 29.

Konstruktives mißtrauensvotum

“Aus Angst vor dem Tot hat er Selbstmord gemacht”¹⁰¹

Diplomatieke betrekkingen

President Nixon had Brandt laten weten dat de ontspanning in Midden-Europa voortgezet moest worden. Over het West-Duitse plan om de volkenrechterlijke erkenning van de Bondsrepubliek te beschermen door een *modus vivendi* met de DDR hoorde de Verenigde Staten daarom ook welwillend aan.¹⁰² Tegelijkertijd was er sprake van een wereldwijde erkenning van de DDR vanuit de Derde Wereld. Deze landen hielden zich niet aan de Scheel-doctrine. Dit hield in dat, zodra de twee Duitslanden nog niet met elkaar overeenkwamen over hun onderlinge verhoudingen, de onderhandelingen of erkenningen van de DDR door andere landen gezien werd als een *'unfreundliche Akt'* tegenover West-Duitsland.¹⁰³

Wel zette Bahr en Kohl de onderhandelingen over het Verkeersverdrag voort. Pas wanneer het Verkeersverdrag af was, konden ze beginnen aan het Basisverdrag.¹⁰⁴ Maar onverwachts pokerde de DDR in februari hoger dan verwacht. Kohl wilde dat in de preambule van het Verkeersverdrag moest staan dat de DDR en de Bondsrepubliek twee soevereine staten waren. Op die manier probeerde de DDR aan haar erkenning te komen. Daarnaast vertraagde Kohl ook de onderhandelingen om een betere onderhandelingspositie te verkrijgen. Immers, als de Bondsrepubliek de *Ostverträge* wist te ratificeren, evenals de Berlijnregeling die in kracht zou treden, dan kon West-Duitsland een diplomatieke doorbraak met de DDR niet tegenhouden. Mocht dat het geval zijn, dan kon de DDR in de slotfase van het Verkeersverdrag zeggen: we sluiten enkel dit verdrag en dan is voor ons de zaak afgedaan.¹⁰⁵

Een paar maanden later was het nog maar de vraag of de ratificering wel ging lukken door de harde weerstand die de oppositie bood.¹⁰⁶ De Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken reageerde dat de verdragen een proefsteen waren voor de verdere ontspanning. Ook de Berlijn-overeenkomst hing af van de ratificatie. Als het Brandt niet lukte om de verdragen er doorheen te krijgen, dan kon de Bondsrepubliek in een geïsoleerde positie terecht komen. Dat betekende chaos en Helmut Schmidt voorspelde de zwaarste Berlijncrisis aller tijden.¹⁰⁷ Maar voor het Kremlin en de DDR waren de verdragen wel belangrijk en daarom hielpen ze Brandt

---

101 Günter Gaus over Rainer Barzel in mei 1972, in: 'Die Handpuppe', *Der Spiegel* 22 (1972) 22.

102 "Welchen Hut wird er wohl aufsetzen?" *Der Spiegel* 1 (1972) 19-20.

103 'Halb drin', *Der Spiegel* 4 (1972) 20-21.

104 "Welchen Hut wird er wohl aufsetzen?" *Der Spiegel* 1 (1972) 19-20.

105 'Dicke Knoten', *Der Spiegel* 8 (1972) 20-21.

106 Verderop in het hoofdstuk komt de patstelling tussen de regering en oppositie aan bod.

door onverwachts concessies te doen. Zo stelde Moskou dat ze geen reparatiekosten wilden hebben en had de DDR voortijdig al een deel van de Berlijnregeling in werking gesteld: West-Berlijners mochten via bepaalde wegen naar Oost-Berlijn en de DDR reizen. Tevens was de DDR bereid om verder te onderhandelen over het Verkeers- en Basisverdrag. Volgens Bonn had de Sovjet-Unie de DDR onder druk gezet, maar door deze concessies had het Oosten wel de christendemocratische oppositie klem gemanoeuvreerd.¹⁰⁸

Overlopers en spionage

Voor het eerst was er binnen het CDU/CSU zelf weerstand tegen de verwerping van de *Ostverträge*. Adolf Müller van het CDU verklaarde dat hij achter de *Ostpolitik* van Brandt stond. Met dit standpunt ging Müller echter wel in tegen de strategie van Barzel en Strauß om de verdragen af te wijzen als een strikte en eenstemmige partij. Helemaal achter de *Ostpolitik* stond Müller ook niet, want hij wilde wel zeker weten of de verdragen daadwerkelijk tot ontspanning en vrede zou leiden.¹⁰⁹

In februari kwam het tot een harde confrontatie in de Bondsdag. 26 uur lang waren de regeringspartijen en de oppositie met elkaar in een strijd verwickeld. Barzel wilde namelijk dat de verdragen pas beoordeeld mochten worden na de afsluiting van de Berlijnregeling en de Duits-Duitse Berlijn-overeenkomst. Barzel wilde betere Duits-Duitse ontspanning en vond de verdragen onvolledig. Strauß stelde dat de Russen reparatiegeld zouden ontvangen na de ratificatie van de verdragen. Ook zou het ‘rode fascisme’ zich verder verspreiden in de Bondsrepubliek. Een ‘ja’ voor deze verdragen betekende een breekpunt ‘*auf der Straße ins Unheil*’¹¹⁰. Hierop reageerde Féaux, de expert met *Wiedergutmachung* dat er een verschil was tussen *Wiedergutmachung* en reparatiegeld betalen en dat Strauß het verschil niet weet. Daarom was het argument dat de regering miljarden marken had betaald aan Moskou onzin, aldus Féaux.¹¹¹ De Bondsregering zelf reageerde op de argumenten dat de verdragen geen definitieve erkenning van de grenzen en staten in Midden-Europa waren. Het was slechts een *modus vivendi* om zo een kans op latere hereniging open te houden. Brandt meende dat de erkenning van de status quo tot een overwinning kon leiden.¹¹²

---

¹⁰⁷ “Nun gut, wenn’s dann sein muß” *Der Spiegel* 12 (1972) 21-28.

¹⁰⁸ ‘Unser Verdienst’, *Der Spiegel* 13 (1972) 24-27.

¹⁰⁹ ‘Breites Spektrum’ *Der Spiegel* 7 (1972) 24.

¹¹⁰ “Diese Rede was für uns gefährlich” *Der Spiegel* 10 (1972) 19-20.

¹¹¹ ‘Null komma null’ *Der Spiegel* 9 (1972) 21-22.

¹¹² “Diese Rede war für uns gefährlich” *Der Spiegel* 10 (1972) 19-20.

Gerhard Schröder, van het CDU, had al de tijd zijn mond gehouden, maar zette de aanval in. Hij vreesde ervoor dat de Duitse deling nog dieper zou worden en dat het de verwerkelijking van een ‘zelfbeschikkingsrecht’ voor alle Duitsers bemoeilijkte. Daarmee zou ook de samenhang, maar ook het gevoelige machtsevenwicht in Europa in gevaar gebracht worden en daarmee ook de veiligheid van Duitsland. Daarom pleitte hij ervoor om het verdrag op een later moment af te sluiten. Bahr reageerde hierop dat dit argument het beste tegenargument was dat hij ooit gehoord had. Hölger Börner, van de SPD, vond dat dit argument gevaarlijk was voor de *Ostpolitik*.¹¹³

Een week later was de regering weer in een zware crisis gestort. Herbert Hupka van de SPD was gedeserteerd naar het CDU/CSU omdat hij niet meer mee wilde werken aan de *Ostpolitik*. Hupka was al een tijd in overleg geweest met de christendemocraten en had zijn desertie al enig tijd voorbereid. Het enige dat hem nog tegenhield was zijn geweten, maar hij had toch de sprong naar de oppositie gewaagd. Hupkas aftreden in de SPD had het erosieproces in de SPD en FDP versneld want de FDP'er baron Knut von Kühlmann-Stumm had vervolgens aangekondigd openlijke weerstand te hebben tegen de *Ostpolitik*. Hij had al de tijd zijn bedenkingen gehad tegen deze politiek, maar zijn bedenkingen waren niet weggeruimd. Kühlmann-Stumm was ook niet bereid om duidelijkheid te verschaffen in de fractie. Ze moesten maar genoeg nemen dat hij zich niet ging uitspreken over zijn beslissing. Of hij zal voorstemmen en in een persoonlijke verklaring stellen dat hij er niet mee eens is of hij zal tegenstemmen en zijn mandaat neerleggen.¹¹⁴ Behalve Hupka verliet ook Franz Seume van de SPD zijn partij. Deze drie personen hadden openlijk hun twijfels uitgesproken en hun keuze gemaakt, maar achter deze deserteurs stonden nog een grote groep dissidenten klaar om de regering te verlaten. De regeringsmeerderheid van de SPD en de FDP was hier niet meer zeker en geschokt moesten ze erkennen dat hun *Ostverträge* in het parlement zouden kunnen mislukken.¹¹⁵

Het CSU had zelf een handje mee geholpen aan de overlopers. Het Kanzleramt en de SPD hadden het al de tijd niet geweten, maar Strauß voerde achter de schermen gesprekken met Schlüchtern en de SPD'er Günter Müller. Strauß had Schlüchtern een plekje in het CSU aangeboden omdat Schlüchtern aangegeven had dat de SPD-FDP-coalitie zijn coalitie niet meer was. Behalve Schlüchtern en Müller waren Georg Gallus en Richard Wurbs van de FDP potentiële dissidenten. Zelf had het CDU zijn eigen dissidenten onder controle. Adolf Müller

---

¹¹³ “Diese Rede war für uns gefährlich” *Der Spiegel* 10 (1972) 19-20.

¹¹⁴ “Nun gut, wenn’s dann sein muß” *Der Spiegel* 12 (1972) 21-28.

¹¹⁵ “Man kann nicht in jeden reingucken” *Der Spiegel* 11 (1972) 19-24.

en Ernst Majonica, die aangegeven hadden voorstander van de *Ostpolitik* te zijn, gaven toe dat ze, onder druk van hun partij, tegen de verdragen zouden stemmen.¹¹⁶

De vraag was wat er nu moest gebeuren. De regering en de oppositie hadden allebei een troef in handen die zowel voordelig als nadelig kon werken. De regering kon nieuwe verkiezingen uitschrijven, en kon dan proberen het plebisciet achter de *Ostpolitik* te krijgen en daarmee voor de SPD en de FDP een sterkere basis in het parlement te krijgen, zodat de verdragen geratificeerd konden worden. Brandt wilde zichzelf dan presenteren als de vredeskanselier die voor het Duitse volk wilde staan om een nieuw mandaat voor de *Ostpolitik* te verkrijgen. Nieuwe verkiezingen waren echter voor de FDP niet gunstig. Zij hadden op dat moment organisatorische en financiële beperkingen en daarmee moesten ze wel met de SPD samenwerken. Dit terwijl er spanningen waren tussen de SPD en FDP over de overlopers naar de oppositie.¹¹⁷

Voor Barzel waren vervroegde verkiezingen al helemaal niet gunstig. Hij wilde een verkiezing over Brandts *Ostpolitik* vermijden omdat in dat geval het CDU/CSU in het offensief gedwongen wordt. Het CDU/CSU had wel degelijk door dat ze met hun afwijzing niet konden rekenen op een meerderheid van de bevolking. De troef voor de oppositie was om een *konstruktives mißtrauensvotum* in tendienen en dan Brandt vervangen door Barzel. In dat geval zouden drie tot vier FDP'ers stiekem voor een CDU-kanselierkandidaat stemmen. Het voordeel voor Barzel was dat hij in 1973 dan naar voren kon treden als een autoritaire regeringsleider. De oppositieleider was echter wel bewust van de instabiele meerderheid bij zijn *mißtrauensvotum*. Barzel zou dan regeren met een meerderheid van twee of drie stemmen. Het was dus überhaupt de vraag of Barzel wel een meerderheid zal krijgen. Toch zou hij het moeten wagen om als oppositieleider geloofwaardig te blijven.¹¹⁸ Daarom was Barzel ook heel voorzichtig, terwijl Strauß met een harde 'Nee' de verkiezingsstrijd wilde aangaan.¹¹⁹

Brandt zelf dacht er niet aan om terug te treden als bondskanselier. Hij wilde juist voor het volk staan en de stem van het volk horen. Behalve verkiezingen had Brandt nog een andere optie, namelijk het stellen van de vertrouwensvraag.¹²⁰ Dat was tegelijkertijd zijn laatste disciplinemiddel. Als Brandt die vraag zou stellen, dan kon hij ook de verdragen aan

---

¹¹⁶ "Man kann nicht in jeden reingucken" *Der Spiegel* 11 (1972) 19-24..

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ "Nun gut, wenn's dann sein muß", *Der Spiegel* 12 (1972) 21-28.

¹¹⁹ "Man kann nicht in jeden reingucken".

¹²⁰ "Nun gut, wenn's dann sein muß" *Der Spiegel* 12 (1972) 21-28.

de vertrouwensvraag koppelen. Op die manier liet Brandt ook blijken dat hij de verdragen belangrijker vond dan het in stand houden van de sociaalliberale coalitie.¹²¹

Ondertussen stond het CDU-CSU er niet goed voor. Nog twee andere CDU'ers hadden aangegeven een belang te hebben bij de *Ostverträge*. Giulini had handelscontacten met de Sovjet-Unie en sprak ook vloeiend Russisch. Hij zei geen dissident te zijn, maar wilde wel dat de partij goed naar de verdragen keek en ook goed beredeneerde waarom ze er tegen zijn. Leisler Kiep vond dat de belangrijkste eisen van Barzel al vervuld waren, zoals het zelfbeschikkingsrecht en de Duits-Duitse ontspanning.¹²² Ondertussen nam de populariteit van Barzel als eventuele bondskanselier af. Het werd voor hem steeds moeilijker om dag na dag met stuitende argumenten te komen om zijn afwijzing te beredeneren.¹²³

April 1972 was voor de Bondsregering de zwaarste maand. Barzel bleek een samenvatting van de geheime onderhandelingsprotocollen van het verdrag van Moskou in bezit te hebben. Barzel had al maanden gevraagd om de protocollen in te zien, maar de regering had steeds geweigerd. Iemand binnen de SPD, de FDP, het Kanzleramt of de regering had de geheime stukken gekopieerd en aan de oppositiepartij gegeven. Brandt vreesde dat de oppositieleider de stukken politiek zou misbruiken. In de protocollen, waarvan Barzel een fragment van de originelen had, stonden zaken zoals de onschendbaarheid van de Oder/Neissegrens en dat een vredesverdrag nog lang niet in het zicht lag. Een afgevaardigde van Scheel verdedigde de protocollen door te verklaren dat het nog ging om het opbouwen van de onderhandelingspositie.¹²⁴

Brandt was niet te spreken over de oppositie. Volgens de bondskanselier waren de christendemocraten nog altijd niet van bewust dat ze een oppositie zijn. Ze moesten ook maar leren oppositie te zijn. De *Spiegel* vroeg zich af of de regering zelf ook niet moest leren om regering te zijn. Immers, was de slechte verstandhouding tussen regering en oppositie niet terug te voeren op het feit dat de regering ook moest leren te regeren met een krappe meerderheid en tegelijkertijd moest leren om te gaan met een sterke oppositie? Brandt reageerde daarop dat de regering de oppositie zeker niet moest toetreden met arrogantie, maar naar zijn inziens was dat ook niet het geval. Wel vond Brandt het niet kunnen dat de heren van de oppositie zo zeker van hun zaak waren, maar toch onverantwoordelijk nee bleef zeggen. Ze hadden moeten zeggen dat ze er op tegen waren als bepaalde vraagstukken nog niet verhelderend genoeg waren. Barzel wilde op drie punten verbeteringen zien, waaronder

---

¹²¹ “Wir müssen durchs dritte Stahlbad”, *Der Spiegel* 13 (1972) 21-24.

¹²² “Dann bin ich am Portepée gefaßt”, *Der Spiegel* 15 (1972) 21-22.

¹²³ “Nachher kommt die finistere Nacht”, *Der Spiegel* 16 (1972) 21-24.

de Duits-Duitse *Erleichterungen*. Daar was Brandt niet over te spreken. Volgens de kanselier wisten de meeste mensen in het land ook wel dat Barzel het niet zo letterlijk meende. Met het Moskou-verdrag en de Berlijn-overeenkomst had de regering meer *Erleichterungen* bereikt dan in de periode dat Brandt nog burgemeester was. Toen werd zoiets voor onmogelijk gehouden. Ook had de regering met het Warschau-verdrag de mogelijkheid gecreëerd om families te herenigen, alsook de verkeersonderhandelingen met de DDR over betere bezoekmogelijkheden. Als Barzel alsnog van mening was dat de regering weer naar Moskou moest voor een beter plan, dan vond Brandt dat niet realistisch.¹²⁵

In dezelfde maand werden weer geheime documenten gekopieerd en aan de oppositie gegeven. Hulpeloos ging de regering op zoek naar de verrader, maar ze konden de persoon niet achterhalen. Ondertussen maakten de oppositie ongegeneerd gebruik van het verraad en wilden daarmee de in mei geplande ratificering uitstellen. Met deze documenten wilde het CDU/CSU de regering wederom betichten van een *Ausverkauf nationaler Interesse*. Beide partijen gingen nog niet eerder op deze manier met elkaar om. De stand van zaken die Strauß uit de protocolfragmenten haalde luidde als volgt: *Hinter den Ostverträge lauert der Dämon des Krieges*. Volgens Scheel had de oppositie een verstoorde houding tegenover de democratie. Door deze criminele acties werd bewust het vertrouwen en de handelingsbekwaamheid van de staat in twijfel getrokken. Maar de protocollen hadden twijfels opgewekt over de oprechtheid van de onderhandelaars. Daarom werd van de regering iets onmogelijks verwacht: de inzage van alle protocollen. Maar de Bondsregering kon dat niet toestaan vanwege de internationale verhoudingen en de strikte geheimhouding. De partners van de onderhandelingen moesten elkaar immers kunnen vertrouwen. Het CDU/CSU kreeg hiermee een nieuwe troef in handen. Ze wilden een parlementair onderzoek instellen naar de praktijken die zich afspeelden bij de onderhandelingen. Daarmee verwachtte de oppositie dat Brandt het niet zou wagen om de verdragen voor de stemming te brengen zolang er nog een parlementair onderzoek bezig was.¹²⁶

Konstruktives mißtrauensvotum en de ratificatie

Barzel wilde eigenlijk dat Brandt de vertrouwensvraag zou stellen. Als Brandt geen meerderheid zou krijgen voor zijn vertrouwensvraag, dan konden er nieuwe verkiezingen uitgeschreven worden of Brandt zou zich terugtrekken als kanselier. In beide gevallen kon de

---

¹²⁴ “Wir ändern kein Wort, kein Komma”, *Der Spiegel* 17 (1972) 21-23.

¹²⁵ “Nach der Ratifizierung geht’s erst richtig los” Willy Brandt über Neuwahlen und Ostpolitik’, *Der Spiegel* 17 (1972) 24-29.

¹²⁶ “Dann wird aufgeblättert, es wird mörderisch”, *Der Spiegel* 18 (1972) 21-33.

oppositie dan haar eigen kanselierkandidaat naar voren schuiven. Dit is wat Barzel hoopte en daarom ontstond in Bonn een *Krisenpoker* tussen de twee partijen. Brandt had aan Barzel gevraagd of het geen tijd werd om de weg naar de kiezer zelf te zoeken. Barzel vond dat de kanselier alleen de weg naar nieuwe verkiezingen vrij kon maken als hij de vertrouwensvraag zou stellen. Brandt weigerde de vraag te stellen waarop Barzel een *konstruktives mißtrauensvotum* indiende tegen Brandt.¹²⁷

Waarom diende de oppositieleider juist nu het *votum* in? Hij had namelijk ook nog andere opties tot zijn beschikking. Barzel kon proberen de regering na de ratificatie ten val te brengen. Het CDU/CSU kon ook proberen het erosieproces inde SPD/FDP tot de zomer stimuleren om op die manier een grotere CDU/CSU meerderheid te krijgen. Ook kon de oppositie tot de verkiezingen van 1973 wachten en tot die tijd proberen het de regering zo moeilijk mogelijk te maken. Maar Barzel had allang erkend dat zijn verkiezingsmogelijkheden en kansen op dit moment het grootst was. Hij kon dat onmogelijk tot aan de verkiezingen van 1973 vasthouden. Ook was hij ervan overtuigd dat er voor de verdragen geen meerderheid was. Barzel was tot het avontuur bereid: *‘Ich will es machen. Ich habe die Mehrheit’*.¹²⁸

Op het moment dat Barzel het *votum* indiende, geloofde de coalitie in een ondergang: *“Barzel hat eine gekaufte Mehrheit, keine gewählte”, “Der Barzel hat gewonnen”, “Es ist vorbei”*. De oppositieleider had 251 stemmen nodig om de absolute meerderheid te krijgen, maar hij kwam bij de stemming twee tekort. *“Abgeschmettert, abgeschmettert!”* riep Sepp Woelker naar Scheel, die het niet kon geloven. *“Doch doch, die SPD jubelt schon”*. Bij de geredde kanselier stonden de tranen in zijn ogen wanneer zijn mannen hem op de schouder klopten en voor hem applaudisseerden.¹²⁹

Barzel was woedend en wilde weten wie in zijn partij had tegengestemd. Dat werd lange tijd niet duidelijk, hoewel er wel met een schuin oog naar de dissidenten en overlopers gekeken werd. Kienbaum en Kühlmann-Stumm hadden nog uitdrukkelijk verklaard dat ze voor Barzel zouden stemmen. Het CDU geloofde dat niet: *‘Die müssen schizophren sein’*. Met deze nederlaag moest de oppositie ervoor vrezen dat hun lange en verbitterde strijd tegen de *Ostverträge* nu eigenlijk ook een mislukking was. ‘Nee’ blijven zeggen werd onhoudbaar.¹³⁰

---

¹²⁷ ‘Die Ernennungsurkunde für 15 Uhr bestellt’, *Der Spiegel* 19 (1972) 21-32.

¹²⁸ Ibidem, 21-32.

¹²⁹ Ibidem, 21-32.

¹³⁰ Ibidem, 21-32.

Met de mislukte *konstruktives mißtrauensvotum* was er een patstelling in Bonn ontstaan. Beide partijen hadden evenveel macht, maar konden elkaar niet uitspelen. De oppositie en de regering moesten samen proberen op zoek te gaan naar een uitweg uit de crisis.¹³¹ Mochten de gesprekken op niets uit zouden lopen, dan zou het CDU/CSU zich eigenlijk moeten onthouden van de stemming. Maar voor het CDU/CSU stonden nog een aantal zaken open, zoals het modus-vivendi karakter van de verdragen. De oppositie wilde dat het modus-vivendi bevestigd werd en dat daarmee ook de Duitse kwestie voor heel Duitsland openbleef. Barzel en Strauß vonden dat de Sovjets niet het zelfbeschikkingsrecht van Duitsland mochten verhinderen.¹³²

Met dit samenwerkingsaanbod zat Barzel in een lastig dilemma. Als de oppositieleider met de regering zou samenwerken, dan zou de onafhankelijke koers van Barzel onder druk gezet worden. Daarnaast zou hij zijn geloofwaardigheid verliezen. Als hij de compromisloze *Ostverträge*-tegenstander wilde uithangen, zou hij het risico lopen op een tweede nederlaag. Tegelijkertijd was Barzel niet meer populair in zijn eigen partij. Het was de oppositieleider namelijk niet gelukt om de regering-Brandt ten val te brengen, zelf kanselier te worden en vervolgens de *Ostverträge* erven. Bovendien waren meer concurrenten binnen het CDU/CSU die een gooi naar het kanselierschap wilden doen. Barzel maakte zich ook nog zorgen over de permanente geruchten dat twee CDU/CSU'ers bij de ratificatie voor zouden stemmen. De overige CDU/CSU-leden wilden niet dat Barzel zou toegeven aan de verdragen. Overloper Hupka verklaarde dat hij daarvoor niet de SPD had verlaten. Wat Barzel ook zou kiezen, elke beslissing zou in zijn nadeel werken. Maar door de parlamentspatstelling kon Barzel geen meerderheid voor het kanselierschap krijgen en Brandt kon geen meerderheid voor de ratificatie krijgen.¹³³

Uiteindelijk koos Barzel ervoor om samen met de coalitie voor de verdragen te stemmen. Dit leverde het aantal van 248 stemmen voor de verdragen. Negen CDU/CSU'ers en Kühlmann-Stümm stemden tegen terwijl de rest van de oppositie zich onthield van de stemming. Hiermee probeerden ze wel de verdragen door te laten gaan, maar zonder een parlementaire meerderheid voor de regering. De verdragen waren dus in feite aangenomen zonder een meerderheid van beide kanten. Met deze aanpak verloor de fractie van het CDU/CSU hun geloofwaardigheid en leed gezichtsverlies. Barzel had uiteindelijk voorgestemd omdat hij vond dat het CDU/CSU veel van zijn eisen door wisten te drukken in

---

¹³¹ 'Die Ernennungsurkunde für 15 Uhr bestellt', *Der Spiegel* 19 (1972) 21-32.

¹³² "Dies ist kein Taktik, dies ist Strategie", *Der Spiegel* 20 (1972), 21-29.

¹³³ *Ibidem*, 21-29.

de onderhandelingen met de coalitie. Hij vond dat de oorspronkelijke bedenkingen tegen de verdragen daarom uit de weg waren geruimd. Maar Strauß was het helemaal niet eens met deze positieve interpretatie. Het gevolg was dat Strauß en ook de rest van het CDU/CSU Barzel dwong af te treden als oppositieleider.¹³⁴

Günter Gaus stelde dat het risico voor Barzel zo groot was dat hij uit angst voor de dood zelfmoord had gepleegd. Volgens Gaus begonnen de kiezers ook te twijfelen aan het CDU/CSU als partij. Wat is het voor een partij als het niet zelfstandig genoeg is om een eigen mening te vormen wanneer Barzel voor stemt, Schröder tegen en de rest van het CDU/CSU zich onthield van de stemming? De fractie-eenheid leek hier dubbelzinnig, net als de houding van Barzel de afgelopen maanden. Gaus vond niet dat je luidkees een politiek kon tegenwerken als je in werkelijkheid de verdragen niet wilde verhinderen.¹³⁵

De verdragen waren eindelijk geratificeerd en het CDU/CSU was verdeeld. Er werden nieuwe verkiezingen uitgeschreven die in de herfst van 1972 zouden plaatsvinden. Daar leed het CDU/CSU een enorme nederlaag. Vanaf dat moment kon er daadwerkelijk met de DDR onderhandeld worden over het Basisverdrag, zonder een (te) sterke oppositie.

---

¹³⁴ “Wir müssen mitmachen, von Alpha bis Zulu”, *Der Spiegel* 22 (1972) 21-28.

¹³⁵ Günter Gaus, ‘Die Handpuppe’, *Der Spiegel* 22 (1972), 22.

Conclusie

De waan van de dag en de stilte van de diplomatie.

Als het gaat over de Duits-Duitse onderhandelingen over de erkenning van de DDR in de periode van 1970 tot 1972 is er wel degelijk een verschil op te merken tussen de secundaire literatuur en *Der Spiegel* als het gaat over diplomatieke betrekkingen en de oppositie tegen de *Ostpolitik*.

In de secundaire literatuur ligt de nadruk vooral op de onderhandelingen tussen beide Duitslanden en de erkenning van de DDR. Daarbij gaat het vooral over waarom het zo moeilijk was om tot een consensus te komen omdat beide landen een onverenigbaar eisenpakket hadden. De andere diplomatieke betrekkingen, zoals de verdragen van Moskou en Warschau en de Berlijnkwestie, komen maar weinig aan bod. Zo wordt bijvoorbeeld de inhoud van het verdrag van Moskou niet duidelijk en wordt er nauwelijks aandacht besteed aan de Berlijnregeling. Enkel in een bijzin wordt gesteld dat de Grote Vier met elkaar overeengekomen waren en dat daardoor de onderhandelingen tussen de Bondsrepubliek en de DDR weer voortgezet konden worden. De indruk dat de secundaire literatuur wekt is dat de *Ostpolitik* wel een belangrijk onderdeel van de erkenningskwestie was, maar niet zo belangrijk dat de hele *Ostpolitik* uit de doeken werd gedaan. Aan de ene kant is dat logisch omdat de *Ostpolitik* op zichzelf een thema is en dat de erkenning van de DDR daar een onderdeel van is. Aan de andere kant kan wel afgevraagd worden waarom er niet diep ingegaan wordt op de inhoud van het verdrag van Moskou omdat de oppositie er zo morbide tegen was. Dezelfde oppositie was immers ook tegen de erkenning van de DDR, terwijl al deze onderhandelingen met het Oosten samenhangen met de erkenning.

Der Spiegel berichtte juist uitgebreid over de *Ostpolitik* en vooral over de Berlijnkwestie. Er werd een half jaar lang consequent verslag gedaan van de onderhandelingen tussen de Grote Vier en ook welke implicaties deze onderhandelingen hadden op andere diplomatieke betrekkingen van de Bondsrepubliek met het Oosten. De journalistieke verslaggeving liet zien dat alle diplomatieke betrekkingen samenhangen met de erkenningskwestie van de DDR. Dat blijkt wel uit de *Junktimes* die gedictieerd werden, om zeker van te zijn dat beide partijen hun afspraken nakwamen. Pas wanneer alle onderhandelingen afgehandeld en de verdragen geratificeerd waren, kon er daadwerkelijk met de DDR onderhandeld worden. De onderhandelingen met de DDR over het Verkeersverdrag was tegelijkertijd ook gaande, maar de aandacht ging uit naar de kwestie Berlijn en de

Junktims. Het is ook logisch dat *Der Spiegel* de nadruk legde op de kwestie Berlijn omdat het eenmaal actueel was. De onderhandelingen met de DDR waren al een jaar bezig en waarschijnlijk was het ook nog stille diplomatie. Dat houdt in dat historici wel inzicht hadden in de diplomatieke betrekkingen, maar dat *Der Spiegel* er toentertijd geen zicht op had. Daarom kon het weekblad er ook vrij weinig over zeggen, behalve over de actuele *Ostpolitik*.

Uit zowel de secundaire literatuur als *Der Spiegel* werd duidelijk dat het CDU/CSU rondliep met een blinde vlek. De partij was tegen de *Ostpolitik* maar buiten de partij om waren vooral voorstanders, zowel binnenlands als op het internationale toneel. Dat maakt het er voor het CDU/CSU niet gemakkelijker op. Het werd ook steeds moeilijker om nee te blijven verkopen en met stuitende tegenargumenten te komen. Vooral wanneer Brandt de Nobelprijs voor de Vrede ontvangt, konden ze moeilijk de regering van een *Ausverkauf* betichten. Het CDU/CSU kwam daardoor ook in dilemma's terecht, waarin 'nee' blijven zeggen onhoudbaar werd en toegeven aan de *Ostpolitik* gezichtsverlies zou betekenen.

Toch is ook hier een verschil op te merken tussen de secundaire literatuur en *Der Spiegel*. In de historiografie wordt het CDU/CSU gepresenteerd als een oppositiepartij dat in zijn geheel tegen de *Ostpolitik* was. Hoewel dit beeld wel grotendeels klopt, kunnen er toch nuanceringen aangebracht worden. Zo werd in *Der Spiegel* duidelijk dat er verscheidene CDU'ers waren die achter de *Ostpolitik* stonden. Weliswaar liepen zij niet over naar de tegenovergestelde partij, toch waren er geluiden binnen de partij die positief tegenover de *Ostpolitik* stonden, mits natuurlijk die politiek zou leiden tot daadwerkelijke ontspanning en vrede. Behalve de CDU'ers die zich uitspraken als voorstanders, kan er binnen het CDU/CSU verdere nuanceringen aangebracht worden, zoals de conservatieve rechtse vleugel van de partij, vertegenwoordigd door Strauß en Karl Theodor zu Guttenberg. In de linkse vleugels kunnen de voorstanders, maar ook de dissidenten van de SPD geplaatst worden, zoals Müller en Majonica. Barzel vertegenwoordigde het midden van de partij, waar de oppositieleider soms naar rechts, maar soms ook naar links opschoof. Barzel wilde ook met de regering samenwerken, terwijl de rechtse vleugel juist de verdragen wilde afwijzen. Het was ook uitgerekend Barzel die voor de verdragen stemde, onder de mom dat de regering uiteindelijk veel voor de menselijke *Erleichterungen* betekend had.

Wat niet duidelijk werd uit de secundaire literatuur was wie van de SPD en FDP overliepen naar het CDU/CSU en waarom. Vanwege de *Ostpolitik*, maar welk onderdeel daarvan? Vonden ze de menselijke *Erleichterungen* niet toereikend genoeg, waren ze niet met de Berlijnregeling tevreden of keurden ze de gehele *Ostpolitik* af? In *Der Spiegel* echter werd

wel duidelijker dat ze al de tijd hun twijfels hadden. De *Ostpolitik* was hier de druppel die de emmer naar de oppositie deed overlopen.

Wel moet er iets gezegd worden over het bronmateriaal. *Der Spiegel* is zeker geen objectief weekblad. Hoewel het wel een kwalitatief weekblad is, wordt wel duidelijk dat *Der Spiegel* een voorstander van de *Ostpolitik* was. De argumenten van de oppositie kwamen aan bod en werden zelfs goed geanalyseerd, maar er werd opvallend weinig geschreven over de SPD zelf. Dit terwijl het weekblad vooral schreef over de actuele partijpolitieke *Ostpolitik*. Het lijkt dat *Der Spiegel* de SPD een hand boven het hoofd houdt. Nog opvallender echter was dat in de secundaire literatuur óók weinig aandacht voor de SPD was.

Concluderend kan gesteld worden dat in het weekblad de *Ostpolitik* centraal stond en dat de erkenningskwestie onderbelicht was, terwijl in de secundaire literatuur het omgekeerde het geval was. Dit komt voornamelijk door de partijpolitieke actualiteit van de jaren zeventig tegenover het historisch onderzoek in de diplomatieke betrekkingen. Daarmee is *Der Spiegel* de waan van de dag en de historiografie de stilte van de diplomatie.

Literatuurlijst

Literatuur

Boterman, Frits, “Willy Brandt. Visionair of Realist?”, in: Frits Boterman en Willem Melching, *Het wonder Bondsrepubliek in twintig portretten* (Amsterdam 2010).

Dijk, Ruud van, ‘Konrad Adenauer. West-Duitsler’, in: Frits Boterman en Willem Melching, *Het wonder Bondsrepubliek in twintig portretten* (Amsterdam 2009).

Melching, Willem, *Van het socialisme en de dingen die voorbij gaan. Een geschiedenis van de DDR* (Amsterdam 2004).

Pekelder, Jacco, *Nederland en de DDR. Beeldvorming en betrekkingen 1949-1989* (Utrecht 1998).

Wolle, Stefan, *Die heile Welt der Diktatur. Alltag und Herrschaft in der DDR 1971-1989* (Bonn 1999).

Bronnen

‘Ab nach Kassel’, *Der Spiegel* 13 (1970).

‘Aus der Jacke’, *Der Spiegel* 20 (1971).

‘Beide leidgeprüft’, *Der Spiegel* 38 (1970).

‘Bloß keinen Frühling’, *Der Spiegel* 9 (1970).

‘Breites Spektrum’ *Der Spiegel* 7 (1972).

“Die Bundesrepublik ist mehr als Luxemburg”, *Der Spiegel* 40 (1971).

‘Chance beim Tango’, *Der Spiegel* 12 (1970).

“Dann bin ich am Portepeee gefaßt”, *Der Spiegel* 15 (1972).

“Dann wird aufgeblättert, es wird mörderisch”, *Der Spiegel* 18 (1972).

‘Dicke Knoten’, *Der Spiegel* 8 (1972).

“Dies ist kein Taktik, dies ist Strategie”, *Der Spiegel* 20 (1972).

“Diese Rede was für uns gefährlich” *Der Spiegel* 10 (1972).

‘Dieses buchhalterische Junktim’, *Der Spiegel* 1 (1971).

‘Durchaus abzugswillig’, *Der Spiegel* 22 (1971).

“‘Eine Grenze unter der Perspektive der Raumfahrt’, Spiegel-gesprach mit dem Vorsitzenden der CDU/CSU-Fraktion im Bundestag Rainer Barzel’, *Der Spiegel* 19 (1970).

‘Die Ernennungsurkunde für 15 Uhr bestellt’, *Der Spiegel* 19 (1972).

‘Ernste Absichten’, *Der Spiegel* 18 (1970).

‘Es wird kalt’, *Der Spiegel* 15 (1971).

‘Etwas in Petto’, *Der Spiegel* 48 (1970).

‘Geheime Denkspiele’, *Der Spiegel* 21 (1970).

‘Gibt Signale’, *Der Spiegel* 9 (1971).

‘Goldener Oktober’, *Der Spiegel* 24 (1971).

‘Gott behüte’, *Der Spiegel* 19 (1970).

‘Halb drin’, *Der Spiegel* 4 (1972).

‘Heile Welt’, *Der Spiegel* 33 (1970).

‘Himmel und Hölle’, *Der Spiegel* 45 (1971).

‘Hoffnung auf zehn Einsichtige’, *Der Spiegel* 31 (1971).

“‘Ich bin kein Ostexperte’”, *Der Spiegel* 9 (1970).

‘Ja oder Nein’, *Der Spiegel* 23 (1970).

“‘Keine Sorge, Nixon ist kein Johnson’”, *Der Spiegel* 26 (1971).

‘Keine Witzschen’, *Der Spiegel* 45 (1970).

‘Krasser Widerspruch’, *Der Spiegel* 7 (1971).

‘Letzter Perron’, *Der Spiegel* 35 (1970).

“‘Man kann nicht in jeden reingucken’” *Der Spiegel* 11 (1972)

‘Maus vom Tisch’, *Der Spiegel* 7 (1971).

“‘Nach der Ratifizierung geht’s erst richtig los’” Willy Brandt über Neuwahlen und Ostpolitik’, *Der Spiegel* 17 (1972).

“‘Nachher kommt die finstere Nacht’”, *Der Spiegel* 16 (1972).

‘Nicht verheiratet, aber fest verlobt’, *Der Spiegel* 34 (1971).

‘Null komma null’ *Der Spiegel* 9 (1972).

“‘Nun gut, wenn’s dann sein muß’” *Der Spiegel* 12 (1972).

‘Nur ein Wort’, *Der Spiegel* 32 (1970).

‘Offenes Ende’, *Der Spiegel* 22 (1970).

“‘Pläne für den Tag danach’, *Der Spiegel* 33 (1971).

‘Protokolle nach Moskau’, *Der Spiegel* 14 (1970).

‘Richtiger Anzug’, *Der Spiegel* 30 (1970).

‘Tel. Nyeri 9’, *Der Spiegel* 3 (1971).
‘Über die Bühne’, *Der Spiegel* 30 (1971).
‘Die Unions-Fraktion blieb sitzen’, *Der Spiegel* 44 (1971).
‘Unser Europa’, *Der Spiegel* 7 (1970).
‘Unser Verdienst’, *Der Spiegel* 13 (1972).
‘Viel dazugelernt’, *Der Spiegel* 7 (1970).
‘Warme Fährte’, *Der Spiegel* 33 (1971).
“Was man für Töne hört”, *Der Spiegel* 42 (1971).
“Welchen Hut wird er wohl aufsetzen?” *Der Spiegel* 1 (1972).
‘Wieder ermutigt’, *Der Spiegel* 10 (1971).
“Wir ändern kein Wort, kein Komma”, *Der Spiegel* 17 (1972).
“Wir hätten den Russen die Füße geküßt”, *Der Spiegel* 36 (1971).
“Wir müssen durchs dritte Stahlbad”, *Der Spiegel* 13 (1972).
“Wir müssen mitmachen, von Alpha bis Zulu”, *Der Spiegel* 22 (1972).
“Wir sind nicht unbegrenzt handlungsfähig”, *Der Spiegel* 30 (1971).
“Wir wollen keinen Eiertanz aufführen”, *Der Spiegel* 37 (1971).
‘Zukunft verrammeln’, *Der Spiegel* 8 (1970).
“Zuständig für Frieden und so”, *Der Spiegel* 44 (1971).
‘Zwei Grad plus’, *Der Spiegel* 4 (1971).
Augstein, Rudolf, ‘Dulles oder Nichts?’, *Der Spiegel* 13 (1970).
Augstein, Rudolf, ‘Nein-Sager gesucht’, *Der Spiegel* 36 (1971).
Gaus, Günter, ‘Die Handpuppe’, *Der Spiegel* 22 (1972).
Gaus, Günter, ‘Konsequente Ostpolitik – oder Neuwahlen’, *Der Spiegel* 23 (1970).

Overige

<http://de.wikipedia.org/wiki/Junktin> bezocht: 26 februari, laatst gewijzigd 6 februari 2011.